

REVISTA ISTORICĂ

ANUL al IX-lea, N-le 1-3

IANUAR-MART 1923

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
CU CONCURSUL
MAI MULȚOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL :

N. Iorga : Din propaganda în Apus pentru Unirea Principatelor.
Karadjá : Contele de Lagarde; Raffet la noi; Insemnări.
Motogna : Vlaicu-Vodă; Scrisori arhieresti; Vechimea Românilor în Ardeal.
Leca Morariu : S. Fl. Marian.
DĂRI DE SAMĂ.—DOCUMENTE.—CRONICĂ.

1923

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC” S. A., BUCUREȘTI

S. I. I.

2.477

101

3

PREȚUL: 7 LEI

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Din propaganda în Apus pentru Unirea Principatelor

În lipsa izvoarelor mai vii, scrisori, memorii, jurnale biografice, istoria fericitei epoci a Unirii, în care cu un idealism statornic s'a întâlnit și atita putere de a se stăpîni pe sine și aplecare de a înțelege pe alții, nu se poate scrie decît în linii generale și, adaug, cu colorii convenționale.

De aceea, oricînd informația nouă apare, ea e tot așa de bine venită pentru lucruri de acum șaptezeci de ani neîncheiați ca și pentru cine știe ce epocă obscură din evul mediu.

Cred astfel că vor fi bine primite știrile pe care le scot dintr'o corespondență de la București, continuată în curs de mai multe luni de zile, pe care o dădea *Revue de Paris*, în anii de pregătire a evenimentului fundamental pentru istoria Romînilor în veacul al XIX-lea.

Întîia scrisoare e din 20 Mart 1855. Ea începe așa: «*La Revue de Paris* ni deschide paginile pentru a ni pleda cauza înaintea poporului frances. Ni se pare că prin ea Franța ni întinde mîna, că ne adoptă, că întărește vechea și nezguduita noastră credință în spiritul ei, a căru sentinelă înaintată pe Dunăre sîntem, că ea realizează speranța noastră în solidaritatea popoarelor și în interesul pe care-l au națiile de a susține un popor din rasa lor. De atita vreme o numim maica noastră, această Franța iubită! Ea ne recunoaște în sfîrșit ca pe niște copii ai ei.»

Și, pentru a dovedi latinitatea noastră, se pornește, de acest cetitor al lui Michelet și Edgar Quinet, de la Traian, pentru a spune că «țeranii romîni se adună încă și azi ca să cînte și să plînga împreună plecarea lui Aurelian». Pe vremea Revoluției—amănunt interesant—o deputație merge la Paris pentru a cere

¹ Din Giurgiu avem pî. 11, 12 și 13 din Album.

«să se constituie în Stat independent, supt protecția Franței. Primul consul răspunse că era prea curind și că se va gândi la aceasta ¹.»

În războiul Crimeii, au oferit 500 de grăniceri, pe cari-i retrimet Turcii, cari nu doresc o „armée roumaine sur le Danube“; refusă și arme țeranilor. Când Domnul Moldovei a făcut apel contra hotărîrilor conferinței de la Constantinopol, curierul a fost oprit la Cernăuți. Totuși Franța trebuie să ne ajute a realiza Unirea, și anume și cu «Basarabia smulsă la 1812 slăbiciunii suzeranului nostru». E în propriul ei avantaj, căci Rominii, dînd 100.000 de ostași, ar represîta «avangarda însăși a armatei cruciate care ar merge triumfătoare către Constantinopol». Un Stat tampon ar tăia pe Slavi în două: «E rolul nostru providențial... Și în afară de aceasta, Moldo-Valahia ar fi pentru nația noastră o colonie fără desavantagiile pe care aceasta le aduce de obicei, o armă sigură pe care Franța și-ar da-o în Orient. Interesele ei ca și soarta ei n'ar putea fi despărțite de ale noastre. N'am avut niciodată altă ambiție decît să fim o Franță din Orient. *et nous le serons*».

Fostul elev al Colegiului de Franța, care amintește că-i ziceau profesorii de-acolo: „espérons contre l'espérance même“, ne vede ca „6 000.000 de Galo-Romani“. Și-i năvălesc Austriei, „bașbuzucii“ austriei, cu Croații cariucid o doamnă, cu soldatesca ce se încaieră în Cișmegiu, cu geodesii cari cer 50.000 de florini de argint pentru munca lor, cu protecția imperială acordată ini Voda-Știrbei. Se zice ca Franco-Englesii ne-au părăsit pentru ca să fim încorporați la pace Turciei, că un efendi va veni să numească un guvern interimar de unul până la trei boieri... E vorba de o împărțire poate? Se va ajunge supt sceptrul habsburgic alături de „prea-iubiții noștri frați din Italia? (4 April.)

La 20 April, aceleași temeri. Șaptezeci și cinci de boieri mari cred să ramîie, ca de la 1830, hegemonii austro-ruși. Se vorbește de un Caimacam, de o comisie mixtă. Dacă Turcii capătă drepturi nouă, ei nu vor câștiga „nimic alta decît că vor avea în plus zece milioane de Romini ca dușmani și gata să se așeze

¹ De se constituer en État indépendant, sous la protection de la France. Le premier consul répondit que c'était trop tôt et qu'il y penserait; p. 140.

„contra ei supt cel d'intăiu steag de revoită ce s'ar ridica în „Orient“. Și se citează, în franțuzește, acest cîntec :

Tout Roumain est bon et brave:
Et n'a besoin de firman
Pour que Valaque et Moldave
Entre eux s'unissent saintement.

Des nuages que nous craignons
Sont l'étoile que l'on bénit:
Du ver sort le papillon.
Chers Roumains, soyons unis !

La 4 Maiu se enumeră alte abusuri austriece, ca în procesul Buicliu în Moldova, pentru care—*civis austriacus sum*— vine din București, de la Coronini, cu ordin lui Vodă, ofițerul Wimpfen. De și se spune că pleacă în șase luni, Austriecii oferă arme pe credit, instructori cu contract. „Bieții Moldo-Valahi“, cari „iubesc Franța ca pe mama patrie a noastră“, vor fi siliți a merge cu Rușii, atunci cînd, „la izbucnirea războiului, nu era un Român cu Rusia“. Se vor pierde astfel cei „60—100.000 de luptători pe cari România ardea de nerăbdare să vi-i deie.“

La 1-iu Iunie se critică lipsa de informație a Franco-Englezilor, atunci cînd Rușii știu tot, ca și Austriecii, de altfel. Aceștia cresc trupele la București, distrug satele, țin în exil pe patrioți, lungesc termenul Domnilor, opresc și Actele congresului și ziaul «Uniunea», promit ereditatea lui Știrbei, se laudă că vor ținea în loc șase luni pe comisarii aliaților.

La 1-iu Septembrie corespondentul apare iar. El se arată foarte jignit de ocupația Austriacilor, cari cer, pretențios, locuinți în centru. Și mai jignitoare e atitudinea Turcilor. Ce sînt ei, știe „oricine a străbătut ca mine“, scrie anonimul, „acest Imperiu, călare și din sat în sat“. Unei astfel de țeri nu i se poate da brevetul de a governa România. Dar noi putem ajuta Turcia să trăiască, noi cari prin puterea Rușilor ne pregătim a fi «la întăiul războiu o avangardă de vre-o 5.000 de Romîni, mergînd spre Sтамbul pentru a se răsbuna măcar de suferința lor în cenușa aceluia Fanar unde, de la 1716 până la 1856, au fost pregătite toate nenorocirile lor. Nu e de loc o amenințare pe care o formulez aici, ci o deducție logică a faptelor.» Căci Românul, *le Roumanais*, «nu va peri», «și, dacă-i trebuie nea-

părat un stăpin», de sigur nu e Turcul acela pe care-l va primi.»

Franța ni datorește protecție. Nu numai toasturi și cuvinte, ca toastul consulului BécIard, care, în momentul cînd influența colegului său engles Colquhou aducea în rost de Caimacam pă Alexandru-Vodă-Ghica, închina, la 15 August, «pentru unirea și reorganizarea Principatelor». Scriitorul vorbește de «originea galo-romană a Moldo-Valahilor»: sîntem astfel «cetățuia (*le rempart*) galo-romană» aici. Guvernul frances să intervîie „pentru a face să reîntre imediat Romîniî în toate drepturile lor“. Poate ajuta și Sardinia: „acea măcar nu ni va lipsi“. Altfel vom fi siliți „a recurge la Rusia ca să ne scape de Turci, cum am fost scăpați în 1828“.

Geodesii cată, ca în Galiția, să răscoale pe țerani. Mărturisirea publică vorbește de anexarea prin mijloace economice, cu banca funciară pe 25 de ani (o cere, din 1852, Nulandt de la Dessau), navigația pe Prut și Siretiu, căi ferate, șosele, lucrul minelor,— de și Divanul încă resistă. Coronini apasă pentru bancă asupra lui Vodă, căruia i-a vorbit trei ceasuri agentul, fără rezultat; apoi a venit și depeșa Împăratului către dînsul. Refusînd unanim Divanul, Poarta e pusă să intervîie. Dar aceiași boieri dau navigația fluvială Companiei Rhônului, prin căpitanul Magnan. Austria cere destituirea Domnilor, numirea de comisari. Se află din Galați că o comisie venită de de vre-o zece zile a suspendat lucrările, Rușii refusînd a negocia cu Grigore Sturza, Muhlis-Pașa, pe care-l privesc ca desertor.

La 14 Iulie se urmează cu procesul Austriecilor, cariucid, taie pădurile, fură argintăria unui anume Bulgăescu, pe care o vinde generalul Popovici, bat soldații munteni la Buzău, predică trecerea la catolicism, amenință ziarele. Dar în Moldova Ghica, unionist, le permite, și astfel reapare *Steaua Dunării*, cu Kogălniceanu, N. Ionescu, Mălînescu, Negri, Ralet și «notre cher et illustre poète national», Alecsandri.

La 11 August e vorba de Unire. «*Regatul Daco-Romîn în el însuși nu sperie pe nimeni.*» Doar Magheru, în memoriul lui din 26 Maiu către Poartă, spune că ordinul de a lupta contra Rușilor «cuprindea în același timp că, îndată ce războiul se va isprăvi cu succes, afară de menținerea neatînsă a dreptului

de autonomie și a privilegiilor consacrate în puterea vechilor stipulații ale acestor Domni cu iluștrii predecesori ai Majestății Voastre, Sublima Poartă ar fi acordat Moldo-Valahilor și unirea principatelor într'un singur și același Stat, dacă s'ar afla că voia lor e aceasta". Și Rusia primise acum treizeci de ani ideia, dar cu prinț rus. «E mult timp de când și Austria propune Românilor să joace regatul lor cu dînsa — *jouer leur royaume avec elle*: «pile ou face». Azi a luptă contra Unirii e a dușmăni Franța. Pe aceia caimacamii, de aceia susținerea rusofililor, de aceia măsurile lui Alexandru Ghica în contra presei, oprirea manifestației către Talleyrand și publicării celor trei adrese către el, a cîntecului Unirii din „Steaua Dunării”, a pilotului pentru primul vas frances la Porțile-de-Fer. Totuși se strîng bani pentru inundații din Franța.

La 31 Decembre corespondentul arată că Vizirul s'a speriat de zelul Caimacamilor și ar vrea să-i recheme. Alexandru Ghica ar fi trimis pe ministrul său de Finanțe, Suțu, fost funcționar la Petersburg, cu 9.000 de gaibeni la Viena: lui i-ar datori Ghica situația lui. Știrbei a intrat triumfal, rusofilii, ca Mavros, cinsprezece familii în tot, cred că biruie. De aici baluri și „orgii”, «insolență». Între Dimitrie Ghica, prefect de poliție, și sublocotenentul Pereș se naște un conflict: ofițerul e arestat și provoacă la duel, aruncă mînușa la Mitropolie; e degradat.

În locul corespondenței apoi Napoléon Lebrun protestă, afirmînd dreptul nostru de a ni hotări soarta, contra falsificării electorale. Unirea trebuie să se facă: «noul Stat ar domina Dunărea». *Times* pune «pe un Bonaparte printre pretendenți». Ar fi bine să nu se amestece nimeni, rămînînd la litera tratatelor.

La altă dată, când alegerile sînt casate, același crede că în loc de *vozu* ar trebui *volonté*. Vogoridi, spune el, «acest agent de violență și de fraudă, e denunțat de strigătul public în toată Europa». Austria l-a îndemnat, și se adaugă această caracteristică apreciere: «Politica Ministeriului din Viena față de Principate e, de altfel, mai populară în Germania decît cea urmată de Prusia. Bunii Germani visează de pe acuma Dunărea lor, cum au visat totdeauna Rinul lor german.»

Cît de mult se asemănă după aproape șaptezeci de ani împrejurările!

N. Iorga

Contele de Lagarde și călătoria sa

În vol. X din colecția Hurmuzaki, pp. 493—494, d. N. Iorga ni-a reprodus câteva pagini luate din ediția franceză a călătoriei contelui de Legarde¹. Puțin știut este însă că posedăm de același autor o lucrare anonimă conținând în mai multe capitole amănunte și o descriere necunoscută a Munteniei și Ardealului. Numele cărții este: „*Journal of a Nobleman, comprising an Account of his Travels [and a Narrative of his Residence at Vienna during the congress]*”, London (H. Colburn & R. Bentley), 1831, 2 vol. in 12°.

Înainte de a da pe scurt ce conține privitor la noi, trebuie să observ însă că, de și stilul lui Lagarde este plăcut, e bine totuși să luăm informațiile lui *cum grano salis*; contradicțiunii între ambele opere al acestui autor sunt frecvente, și el nici nu pretinde la vre-o exactitate științifică. D. profesor Iorga ni-a dat o analiză foarte complectă a ediției franceze în „Istoria Românilor prin Călători”, III, pp. 58—63. Ne mărgenim deci să spicuiem ceva știri nouă găsite numai în cartea engleză, scrisă mult mai pe larg decât cea franceză.

Cu ocazia vizitei sale la generalul Miloradovici la Chiev, Lagarde ni dă o istorie al campaniei de la 1806. Generalul fu primit la București ca un mîntuitor și primi daruri sumptuoase din partea locuitorilor, iar de la Țar o spadă de onoare cu mîndra inscripție „Pentru liberatorul Bucureștilor”.

Despre Constantin-Vodă Ipsilanti aflăm că trăia în mare bogăție, avînd, nu numai moșii la noi, dar și în Rusia, unde se bucura de multe favoruri din partea Împăratului: ereditatea titlului de principe, marea cruce a Ordinului Sf. Andrei ș. a. La primirea lui Lagarde bătrînul Domn era încunjurat de slugi de ambele sexe, Turci și Greci, îmbrăcați în porturile lor orientale.

La Buiucderâ pe Bosfor, în toamna 1812, Lagarde făcuse cunoștință cu Ioan Gheorghe Caragea, noul Domn al Munteniei. Cu

¹ Această carte a apărut la 1824: „*Voyage de Moscou à Vienne, par Kiav, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt ou Lettres adressées à Jules Griffith*”. Paris (Treuttel & Würz) 1824, 8°, VI I—440 pp. A doua ediție sub numele: „*Voyage en quelques parties de l'Europe*” Londres 1824, 8°; exemplarul meu este chiar cel dăruit lui Griffith cu dedicația autografă a autorului. Traducere germană: Heidelberg, 1825, 8°.

această ocazie ni povestește că favoritul Halet-Efendi fu însărcinat de Sultan să desemneze pe cineva demn e Scaunul domnesc. Halet alese îndată pe beizadea Dimitrie Ghica, fiul unui Domn al Moldovei¹, care trăia atuncea în sărăcie cu o familie numeroasă într'un sat retras spre Bosfor. Acest Ghica ajutase pe Halet la începutul carierei sale, păstrându-i prietenia și recunoștința. La sosirea capugibașei, purtătorul acestor vești îmbucurătoare, Ghica nu era acasă, și familia, temându-se de fatalul cordon, îi trimise pe ascuns vorbă să se ferească. Halet așteptă mai multe zile degeaba. Ghica făcându se însă nevăzut, el puse ochii pe Caragea, care fu deci ales Domn. Lagarde auzi că familia Voevodului trăise până atuncea în cea mai mare sărăcie, hrănindu-se numai cu măslina și pline, și că fetele lui Caragea erau nevoite a împleti ciorapi și pungi pentru vânzare².

De la Constantinopol Lagarde plecă, precum știm, la București. Între Călărași și Capitală schimbă caii de opt ori, străbătînd această distanță în unsprezece ceasuri.

Cartea engleză conține un fel de istorie pe scurt a Românilor, luată însă în mare parte după Wilkinson și Thornton, pe atuncea autoritățile cele mai moderne despre noi.

Lagarde sosi la București seara, după cum ni spune în ediția engleză³. Nefiind niciun otel în oraș și necunoscînd hanurile, de sigur, trimise un servitor spre a-i găsi o gazdă; între timp așteptă în trăsura pe piață, unde văzu trecînd numeroase calește cu doamne bine îmbrăcate și frumoase. Fu găzduit în casa unui boier care nu era în oraș și ale cărui slugi consimțiră a-l primi pe cîteva nopți⁴.

Podeana pe străzile (cu birne) pare pe atuncea a fi fost destul de bunișoară după spusele contelui; erau și case frumoase în oraș, încunjurate cu grădini.

¹ Fiul lui Grigore Ghica Voevod, †1777, născut pe la 1765, mort în Rusia anul 1824: căsătorit cu Eufrosina, fiica lui Nicolae Caragea.

² Adaog însă că soția lui Caragea era dintr'o familie bogată, fiind fata unui bancher și negustor de mărgăritare de la Mudania, Dimitrie Scanavi, care fu însă strangulat de Sultan și averea lui, firește, confiscată. Surorile Elenei Scanavi erau căsătorite cu Alexandru Mavrogheni și c'un boier Cozadini, Sultana, fiica acestei din urmă fiind mama lui Alexandru Ioan Cuza.

³ Iar în cartea franceză spune că sosi la 11 dimineața.

⁴ În ediția franceză spune că fu găzduit la început la vice-consulul Franței.

Nu mai găsesc descrierea arderii palatului, nici a cutremurului. În schimb ni se vorbește mai pe larg despre un bal la Palat, dat în onoarea unei nepoate a Domnului¹.

După ce arse Curtea, Caragea se stabili în două case mari, legate împreună printr'o galerie unită. În centru o imensă ogradă îngrămădită cu oameni și trăsuri și luminată cu faclă de păcură, care emiteau nouri de fum spre palat.

Domnul pusese o trăsură princiară la dispoziția contelui pentru tot timpul șederii lui în București.

Jos pe peron aștepta secretarul domnesc pentru primirea călătorului. Străbat o încăpere plină cu servitori și Arnăuți supt o perdea roșie întinsă, care fu ridicată pentru a li da drum în sala de audiență. Aici se afla o societate de dame elegante îmbrăcate în alb după moda dela Paris. În fund ședea Domnul, cu o blană de samur. Caragea cu toată Curtea se ridicară în picioare la sosirea contelui, toate cocoanele de asemenea, și nu se așezară decît odată cu stăpînul lor. Lagarde luă loc cu familia domnească, compusă din Doamnă, două domnișoare și mireasă. Consulii străini sosiră pe rînd. Boierii se opiră toți în apropierea ușii, salutînd respectuos. Cocoanele veniră sus pentru a săruta mîna Domnului : el le săruta pe obraz, cînd erau frumoase și tinere. După dulceturi și cafele toată lumea merse în sala de bal, unde familia domnească ocupă locul rezervat. Balul începu cu un contradanț englez, urmat de un cadril frances, un vals german și o mazurcă polonă, toate executate minunat. Musica ungurească cînta foarte bine. Damele europene fuseseră învățate de la Ruși în timpul ultimei ocupații. Măcar că horele românești erau desprețuite în salcanele bucureștene, totuși se jucă una pentru distracția străinului. Caragea ședea pe un divan „à la turque“ în tot timpul petrecerii. O masă europeană era așezată într'o altă sală. Domnul luă loc între două soții de consuli, Doamna era în față cu contele Lagarde. Balul ținu până la patru dimineața.

¹ Caragea avea numai o soră. Elena, măritată după Ienăchiță Văcărescu. Avea și doi frați, cari n'au iăsat fete însă. Este poate vorba de nunta unei Scanavi, nepoata Doamnei.

² Caragea avea trei fete: Smaranda, măritată după Constantin Vlahuți, Ralu, soția Marelui-Ban Gheorghe Arghitopol, și Roxandra, căsătorită cu viitorul Domn Mihail Suțu, atuncea Capuchehala lui Caragea la Tarigrad. O altă fată, Maria, moartă de mică, fu îngropată la Ortachioiu, pe Bosfor.

După introducerea contelui la Curte, mulți boieri se grăbiră a-i vizita, toți oferindu-i serviciile și poftindu-l în casele lor. Mai toți vorbeau bine franțuzește și italienește și erau bine crescuți. Li deserie portul și mai ales calpacele uricioase de astrahan negru sau brumăriu. De la ultima ocupație rusească coccanele adoptaseră portul occidental, cu toate încercările lui Caragea de a readuce vechiul port¹. Limba grecească se întrebuința la Curte, dar pledoariile se făceau totuși românește chiar înaintea Domnului. Boierii vorbeau de obicei între ei limba țerii. Masa în casele bogate era servită după moda rusească, cu numeroase feluri de mâncare. Cuțitele și furculițele erau de argint, și nu se schimbau în timpul mesei.

Servitorii erau numeroși, în mare parte Țigani îmbăcați în zdrențe: numai Arnăuții purtau costume bogate. Prânzul se lua la două, masa fiind rar mai mult de jumătate de ceas. Siesta era de rigoare, urmată de dulceturi și cafele, dimpreună cu luleaua; după aceea lumea elegantă se ducea în caleașcă la Herăstrău, unde se luau înghețate. Seara, se juca în cărți.

Omorul lui Ramiz-Pașa e povestit pe lung, dar altfel decît în ediția francesă. Caragea nu era de față. Fostul Capudan-Pașa fu însă împușcat în trăsura de gală domnească, trasă de gease cai minunați. Un boier grec, servind ca maiestru de ceremonii, fu și el împușcat. Era logodit cu o nepoată a boierului Dudesco, o fată frumoasă de optsprezece ani, care era și ea de față. O panică teribilă se ivi, fiecare crezînd că un masacru general era să urmeze. Capul lui Ramiz e trimis la Sultan, iar trupul lui înmormintat la Ruscuc.

Divanul se aduna de trei ori pe săptămînă supt presidenția Domnului. Găsesc mai multe pagini despre boierime și despre sistemul de guvernare,—însă nimic nou.

Bani turcești circulau împreună cu dolari spanioli și căucați de aur austrieci și olandesi. Dobînda legală era de 10%, rar ținută în samă, casurile de camătă fiind frecvente. Patima beției era rară, mai ales între boieri; în clasele de jos însă se bea mai mult. Soarta Țiganilor nu era de invidiat. Ca servitori, erau de o murdărie revoltătoare, și bucătăria unui boier sămănă mai

¹ Aceasta este poate explicația ciudatei porunce domnești oprînd portul rochiilor albe pentru coccane.

mult c'un coteț de porci. Slugile erau bătute fără milă la tălpi, chiar pentru cea mai mică abatere.

La audiența lui de concediu, Lagarde își exprimă regretele de puțină probabilitate de a mai vedea pe Caragea. Domnul răspunde însă că numai munții nu se întîlnesc niciodată, adăugînd că nu ținea de loc ca imposibil să se mai întîlnească olată în Europa. Lagarde avu mai tîrziu impresia că Domnul se gîndia poate de atunci să se retragă în Occident la sfîrșitul Domniei sale.

În drum spre Turnul Roșu Lagarde se opri pentru cîteva ceasuri la Curtea-de-Argeș pentru a visita mănăstirea. Luă masă la episcopie : mîncare minunată, cu vin de calitate superioară. În biserică mai multe icoane de mare valoare artistică, datorite în cursul ocupației de un general rus căsătorit cu o boieroaică.

La vama austriacă străinii erau tratați cu sălbătăcie. Mai ales boierul Dudescu, călătorînd cu contele frances, avu mult de suferit. Turbanele lui de cașmir trebuiau vămuite, argintăria lui de masă lăsată, iar, de nu ruptă în bucăți și importată ca metal brut ; nici chiar tutun nu îngăduiau vameșii¹. Instalațiile de carantină de la Turnul-Roșu erau însemnate. Douăzeci sau treizeci de case de izolare, fiecare casă cu două sau trei odăi, cu garduri înalte împrejur. În afară de acestea, mai erau magasi mari, unde mărfurile aduse din Muntenia trebuiau desinfectate, biserica, locuința directorului, clădirile de vamă și casarme—un orășel întreg.

Acesta este pe scurt conținutul celor vre-o șezeci de pagini în care Lagarde vorbește despre Țara-Românească. Mai sunt și multe amănunte despre Ardeal.

C. J. Karadja

Raffet ca scriitor despre noi.

Este puțin cunoscut că Raffet, care a știut așa de bine să transmită cu creionul și pe piatra litografică trăsăturile poporului nostru, a și umplut mai multe carnete cu adnotări de jurnal,

¹ În cartea francesă Lagarde spune însă că trăsăturile nici nu fură examinate de vameși, măcar că a lui Dudescu miroșia strașnic a esență de trandafiri.

în cursul călătoriei sale cu principele Demidov prin Principate și în Sudul Rusiei în anul 1837. Aceste note intrară în posesia lui Demidov și fură vândute la licitație cu colecțiile de la San-Donato în anul 1870. Păcat că nu știm unde au ajuns și că n'au fost publicate.

În bibliografia lui Raffet, scrisă de F. Lhomme (Paris, Librairie de l'Art, 1892), găsim reproduse mai multe desemnuri, schițe pentru celebrele litografii din Albumul lui Raffet, între altele lăutarii țigani, trecerea de la Buzău (pl. 19 din Album) și poșta în Basarabia (reprodusă în călătoria lui Demidov).

Tot acolo sînt reproduse următoarele două scrisori care dovedesc că pictorul mînuia condeiul aproape tot așa de bine ca și creionul, fapt cu atît mai meritoriu, cu cît era crescut în mare sârăcie, aproape fără instrucție școlară :

«A Tcherneckz¹, ville mal bâtie, mais très pittoresque pour un peintre, nous nous arrêtons dans la cour d'une maison, au bout de la ville, pour voir danser la *iok*. C'était, je crois, un cabaret. Il y avait là des militaires valaques et des musiciens tsiganes. Ces derniers firent quelque difficulté pour faire danser les soldats, mais un sergent les persuada à grands coups de bâton, ce qui n'eut pas l'air de trop les fâcher, et la danse commença. C'était un piétinement sur eux-mêmes qu'ils accélèrent autant que possible, en faisant différents pas. Ils se tiennent tous par le milieu du corps ; le premier, qui était le sergent-tenait un bâton. Il y avait là deux tsiganes superbes.» După această scenă Raffet ni-a lăsat o litografie foarte reușită, purtînd în Album-No. 10.

La 11 Iulie 1837 el scrie din Giurgiu :

«C'est une immense réunion de paysans de toutes les provinces valaques, parmi lesquels sont beaucoup de tsiganes ou bohémiens. Quel spectacle ! Quelle variété de scènes ! On boit, on mange, on danse, on chante. Il y a des marchands d'étoffes, de comestibles, des cafés, des barbiers, et tout cela ayant une physionomie, une gaieté qui entraînent. C'est un bruit, une confusion à ne plus s'y reconnaître. Là, est une danse bien animée, auprès d'un endroit où l'on égorge des moutons, dont les débris palpitants sont jetés sous les pieds des danseurs, ou bien des

¹ Cernați, lângă Turnu-Severin.

familles réunies sous des tentes font un repas à la turque. Des tsiganes pendant ce temps leur chantent, d'un ton nasillard, des airs nationaux, en s'accompagnant de violons, de tambours de basque et de mandolines. Tout cela s'exécute au milieu des attelages de bœufs et de buffles, et tout est empreint d'une couleur superbe. Les hommes et les femmes sont d'une belle nature. Les femmes sont simplement vêtues d'une grande chemise blanche à larges manches. Quelquefois elles portent un jupon par dessus lequel sont placées deux pièces d'étoffes carrées et brodées tout à l'entour, l'une devant, l'autre derrière. Ces pièces sont retenues par une ceinture ou par un cordon. Leurs cheveux sont tressés en petites nattes couvertes de pièces d'or ou d'argent; un morceau d'étoffe blanche est rejeté en arrière de leur tête. Quand elles ne mettent pas de voile, elles ajustent des fleurs dans leurs cheveux avec beaucoup de goût ou bien elles s'en font des couronnes. Elles mettent aussi du rouge pour ajouter à l'éclat de leur teint, ce qui leur donne l'air de bacchantes. Elles vont pieds nus. Les hommes sont aussi très simplement vêtus. Les uns portent la grande chemise blanche, de lin, avec une ceinture de couleur, un bonnet de peau de mouton blanche ou noire. Ils laissent passer quelques mèches de cheveux par derrière; tout le reste est rasé. D'autres portent un large chapeau rond, avec une sorte de cafetan de couleur, mais le plus souvent blanc¹.

Se vede din aceste rînduri că Raffet era un observator minunat, care nu ştia numai să desemneze cele văzute, dar şi să le descrie.

C. J. Karadja

La războaiele lui Vlaicu-Vodă cu Ungurii, 1368-9

Al treilea Voevod al Ţerii-Româneşti, Vlaicu-Vodă, fiul şi urmaşul lui Alexandru Basarab, a fost de sigur un domnitor de caracter mare, care a ştiut să se folosească bine de toate împrejurările externe, ca să mărească hotarele ţerii sale.

Aceste calităţi ale isteţului şi energicului Domn iese la iveală mai ales în luptele pe care le-a purtat cu puternicul său vecin de la Nord, al cărui planuri măreţe de-a lua moştenirea Bizanţului în bună parte el le-a zădărnicit.

D. N. Iorga a scos mai întâiu în lumină adevărată figura lui Vlaicu-Vodă în articolul: «Lupta pentru stăpînirea Vidinului în 1365-9 și politica lui Vladislav-Vodă față de Unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de Turci». Întrebuințează acolo importante izvoare publicate în „Történelmi tár“ (1898) și în «Századok» (1900); ni spune însă că n'a avut de gînd să dea un studiu complet și definitiv¹.

Cercetînd literatura maghiară și izvoarele care mi-au stat la îndemînă am ajuns la convingerea că trebuie să se facă unele rectificări și întregiri, care vor arunca o lumină și mai puternică asupra firii și faptelor lui Vlaicu-Vodă.

D. Iorga, care cunoaște mai bine decît oricine istoria Orientului european din această epocă, va judeca întru cît este îndreptățit noul punct de vedere la care am ajuns plecînd de la articolul d-sale menționat mai sus.

La 5 Ianuar 1365 Ludovic, regele Ungariei, trimite o proclamație către întreaga nobilime a țerii chemînd-o la luptă împotriva lui Vlaicu-Vodă, Voevodul Țerii-Românești, care a uitat — zice proclamația — că regele unguresc e stăpînul său natural, „tamquam dominus naturalis“, și a luat un titlu fals „titulum fictum“².

Păcatul Voevodului muntean a fost deci că a cîntezat să se intituleze: „Dei gratia Woyvoda Transalpinus“, prin care dovedea că nu recunoaște suzeranitatea regelui.

Cu toate acestea Ludovic a plecat — nu împotriva lui Vlaicu—, ci în părțile Dunării, unde a cucerit Vidinul și ținutul acestuia, ducînd în robie pe Strașimir, domnul țerii, și pe soția lui, o soră a Domnului muntean.

Ce se întimplase adecă?

Vlaicu a aflat bine să satisfacă deocamdată ambiția mîndrului Angevin, recunoscîndu-i suzeranitatea. A putut face acest lucru cu atît mai bucuros, că primi drept răsplata Banatul Severinului și ducatul Făgărașului ca feude urgare³.

Aceste lucruri sînt în de-ajuns de cunoscute.

¹ În *Convorbiri Literare*, XXXIV, p. 962 și urm.

² *Magyar Tört. Tár*, II, pp. 183-7; *Századok*, 1900, p. 503.

³ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, p. 306.

Că supunerea lui Vlaicu n'a fost sinceră, o dovedesc evenimentele ce-au urmat peste trei ani.

Ca semn al credinței sale, Domnul român s'a obligat că va da provisiile necesare garnizoanei maghiare din noul Banat al Vidinului și, la cas de nevoie, trupe ajutătoare.

Se pare că în anii 1366 și 1367 Ludovic pentru consolidarea cuceririlor din părțile Dunării a trebuit să poarte lupte cu fratele lui Strașimir, Sișman, Țarul din Tirnova, și cu aliații acestuia, Turcii.

E adevărat că documentele care ar dovedi acest lucru sînt puține și neprecise. Dar pentru lămurirea evenimentelor din 1368-9, cînd a avut loc cea mai mare ciocnire între Ludovic și Vlaicu-Vodă, chestiunea războiului amintit în 1366 și 1367 este de cea mai mare importanță.

Katona, în «Hist. Critica», X, p. 393 și după el Fessler au susținut că Ludovic în 1366 a cîștigat biruința în a cărui amintire a ridicat biserica din Maria-Czell, asupra Turcilor aliați cu Sișman.

Cu aceiași dușmani a avut ciocniri și în 1367, căci la începutul acestui an vedem pe Francisc de Carrara, seniorul de Padova, trimițînd prin Veneția 300 pedestrași în armata regelui ungar¹.

Păreră noastră e că atunci au avut loc luptele, la care spune Vlaicu-Vodă c'a luat și el parte, «supt adăpostul și cu favoarea regelui Ludovic», și în care lupte s'a distins ruda sa Ladislau de Dobica — nu în 1368 (*Conv. Lit.*, 1900, p. 984).

La 20 Ianuar 1368 Voevodul muntean — în aparență — era în cei mai buni termini de prietenie cu regele. În sufletul său însă Vlaicu a trebuit să privească cu minie detronarea cumnatului său, ba încă a fost silit să ajute cu contingent armat la consolidarea noii cuceriri, amenințată de Sișman și de Turci. Dominația ungară îl strîngea în clește și de la Sud, înăbușind orice năzuință de neatîrnare a Romînilor. Toate semnele arată că Vlaicu a ațîțat pe supt mîină nemulțumirea populației din noul Banat al Vidinului, care uria în Maghiari pe stăpînitorii străini de neamul lor și în aceeași vreme pe silitorii conștiinței prin convertirea forțată la catolicism.

¹ *Anjouk, dipl. Entschek.*, II, N-le 485-488, citat la Pör Antal, *Nagy Lajos*, pp. 391-5.

Voevodul muntean a avut de bună samă legături ascunse cu capii nemulțumiților și a încheiat o alianță secretă cu Sișman și cu Dobrotici, despotul din Varna, stînd gata să intervină la momentul oportun, dacă ar izbucni între Bulgari revolta.

Lucrurile acestea nu se știau la Curtea lui Ludovic, dar Banul Vidinului, Benedict Himfi, presimția ce se pregătește.

După o scrisoare ¹ a Banului Himfi către rege (Mart 1368) înțelegem că Vlaicu nu-și mai împlinia îndatoririle luate; de aceea Banul cere trupe dela Domnul său. Ludovic nu i le trimite, fiindcă Banul n'a răspuns la întrebarea ce vrea cu trupele. În schimb îi dă de știre că trimite la Vlaicu pe Nicolae fiul lui Grigore cu o solie, a cărei menire era să ceară lămuriri de la Voevod, de ce întîrzie cu îndeplinirea îndatoririlor. Regele invită pe Himfi să trimită prin sol vorba lui Vlaicu-Vodă privitor la ceia ce dorește, fără ca prin aceasta să lucreze împotriva cinstei sale. Cuvintele din urmă ni arată că relațiile dintre Voevod și Ban erau atît de încordate, încît nici nu comunicau direct unul cu celălalt. Regele de sigur vrea să se convingă care din doi are dreptate în aceasta neînțelegere.

Cunoaștem rezultatul acestei solii.

Vlaicu-Vodă a știut să adoarmă atît de bine orice bănuială despre sinceritatea sa, încît însuși solul Nicolae garantează cu capul și averea că Domnul român își va ține promisiunile și își va împlini îndatoririle, trimițînd la Vidin provizii îndestulătoare «fără nicio îndoială» (*dubio procul mo'o*).

Aceasta era situația la 17 Iulie 1368 ².

Nu peste mult în Banatul bulgar izbucni revoluția. La sfîrșitul lui Septembrie regele pleacă cu armată, ca să pedepsească pe răsculați. Din scrisoarea ³ lui Petru Himfi către fratele său, Banul Benedict Himfi, care petrecea în Severin, aflăm că focarul revoltei era în jurul cetății Belogratic. Răsculații au săpat șanțuri și au ridicat întărituri, ca să împiedece aprovizionarea garnisoanei. Fratele Banului spune că promotorul revoluției e Sișman, despre care se zice c'ar fi trimis în ajutor șapte boeri cu banderile lor.

¹ Răspunsul regelui, în *Századok*, 1900, pp. 603-5.

² *Századok*, 1900, I, c.

³ *Ibid.*, 1900, p. 605.

Dușmanul nu e puternic, căci Petru Himfi roagă pe fratele său să capete dela Vlaicu-Vodă trei-patru banderii, care vor fi îndestulătoare pentru mîntuirea situației. Scrisoarea aceasta, datată în 17 Octombree, dovedește două lucruri: întâiu că Vlaicu-Vodă, cu toate asigurările date, nu trimisese trupe în ajutorul Ungurilor strîmtorați și, al doilea, că forțele răsculaților erau mici și că prin urmare nu era vorba de un războiu cu Sișman și cu Turcii. Această constatare e de mare însemnătate pentru înțelegerea evenimentelor ce urmează.

Regele în marșul său spre Vidin la sfîrșitul lui Octombree ajunsese lîngă Socol, la hotarul Banatului bulgar (în ținutul Alexinațului). Iar la 11 Novembre 1368 îl aflăm în Timișoara¹, de unde trimite o poruncă lui Benedict Himfi, să pună în siguranță Vidinul și împrejurimea lui și apoi să se întoarcă în tabăra regală cu toate trupele, de care acolo n'ar fi nevoie.

Ce s'a întimplat în cele d'întăiu unsprezece zile ale lunii Novembre?

Izvoare contimporane lipsesc cu desăvîrșire.

D. Iorga crede că în acest răstimp Ludovic a purtat lupte învingătoare cu Sișman și Turcii, că în aceste lupte a luat parte și contingentul lui Vlaicu și aici s'a distins Ladislau de Dobica. Am expus mai sus părerea că aceste lupte au putut să aibă loc la 1366-7.

În cele următoare vom încerca să arătăm că evenimentele din Novembre 1368 au putut avea alt curs.

La 1-iu Novembre Ludovic se afla aproape de Alexinaț. De aici, socotind patru zile de marș și trei de odihnă, putea ajunge la Vidin, cam la 7-8 Novembre. Chiar presupunînd că într'o singură luptă a pus capăt războiului în ținutul Vidinului, tot i-ar fi fost cu neputință în trei zile să ajungă aproape de Dunăre în fața cetății Severinului².

O singură explicație e cu putință.

Pe cînd regele se afla în ținutul Alexinațului, înaintînd spre Vidin, i-a venit vestea, că Vlaicu și-a dat planurile pe față: începînd ostilitățile, a pornit cu oștirea spre Vest și amenință la spatele oștirii regale liniile de comunicație.

¹ Se pare că scrisoarea e datată din Timișoara în numele regelui, care nu petrecea atunci acolo. Vezi *Századok*, 1900, I. c.

² *Százay Ökt.*, I, c. xviii, citat în *Századok*, I. c., p. 591.

Această lovitură neașteptată sili pe Ludovic a face calea întoarsă, renunțând cu rușine la păstrarea Banatului bulgar. Era mulțumit dacă putea să țină măcar Vidinul pentru mîntuirea prestigiului său. La celelalte cetăți renunță, cum apare din scrisoarea dela 4 Decembre 1368¹.

De toate forțele disponibile are nevoie ca să oprească atacul îndrăznețului Voevod al Țerii-Românești.

Regele avea forțe puține, pe care le credea îndestulătoare pentru potolirea revoltei dela Vidin (Petru Himfi spunea că are nevoie de patru bander.i).

Această oaste însă nu era destul de tare pentru pornirea unei ofensive de răsbunere împotriva Munteanului necredincios. La o astfel de întreprindere deocamdată nu se putea gîndi regele nici din cauza iernii. Izvoarele ni amintesc despre disolvarea armatei regale. Aceasta înseamnă că a trimis ostașii pe la vetrele lor, cu porunca să se adune în primăvară la locul și terminul hotărît, căci regele era decis de sigur să răsbune necredința lui Vlaicu. Ludovic a lăsat — cum am văzut — în voia sorții Banatul bulgar.

În spre Țara-Românească a pus pázitori la hotare. Cred că aceasta privește următorul pasaj din cererea cnezilor și Romînilor din districtul Sebeșului :

«Tandem et ultimo dominus rex contra infideles suos transalpinos exercitum restauravit et nos ab illa hora incipiendo qua illa discordia extitit mota, in montibus alpium semper ad minus ducentos homines propter illorum die ac nocte usque ad hiemem conservavimus, insuper nos cum quingentis hominibus collectis melioribus similiter usque ad reversionem domini nostri regis ibi in Mihald mansimus².»

Regele s'a întors la Buda.

Vlaicu însă-și ajunsese scopul cu atacul îndreptat spre Vest; de aceia nici n'a înaintat mai mult în această direcție.

El își îndreaptă acum privirile spre ținta pe care o urmăria și început : spre Vidin. În Decembre ori Ianuar, anul următor, Vlaicu intra în capitala Banatului bulgar, «cu voia unora dintre cetățeni», cum spune cronica.

¹ *Tört. Tár*, 1898, p. 366.

² *Stázadok*, 1900, p. 609.

Dar viteazul Voevod n'a rămas multă vreme în Vidin. Trebuia să-și adune toate forțele ca să-și poată apăra țara împotriva furtunii ce s'a deslănțuit asupra ei de la Nord și de la Vest odată cu sosirea primăverii.

Două oștiri porniră să pedepsească îndrăzneala Domnului muntean. Una supt conducerea lui Nicolae Garay se îndreptă spre Severin, pe care-l apăra — după cît se pare — însuși Vlaicu-Vodă, iar alta porni atacul din Transilvania.

Dăm cuvîntul cronicarului contemporan, singurul izvor pentru evenimentele anului 1369¹:

«Însuși regele a plecat în persoană, peste Bulgaria, către părțile transalpine, care se țin de Sfînta Coroană, împotriva lui Laic, Voevodul părților amintite, care s'a fost răscolat în contra Majestății Sale regelui. Pe de altă parte din spre țara Secuilor a trimis pe Nicolae, Voevodul Ardealului, cu oaste puternică, compusă din nobili și Secuimea Transilvaniei (însiră mai multe căpetenii).

«Acela (Vlaicu-Vodă), ca să împiedece intrarea oștirii regelui, s'a așezat la pîndă lângă Dunăre în spre Bulgaria, cu o armată mare. Voevodul Nicolae a forțat trecerea peste rîul Ialomița, unde erau șanțuri și întărituri făcute de Romîni și s'a lăsat la luptă cu oastea numeroasă a lui Vlaicu-Vodă, condusă de contele Dragomir, castelanul de Dimbovița.

În luptă aprigă l-a învins pe acesta, mulți au căzut și însuși comandantul (Dragomir) a luat-o la fugă. Dar după aceea, cînd a înaintat prea tare, a ajuns în bălți cu stufuri și la trecători înguste: atunci Romîni, năvălind din păduri și din munți, l-au atacat, și el, Voevodul, cu alți mulți viteji și nobili de frunte (însiră pe cei căzuți), și-au găsit aici moartea. Și, cînd soldații unguri, desfăcîndu-se de oastea Voevodului, s'au retras și au încercat să scape, i-au încunjurat Romîni prin locuri mîcîroase și neumbrate, au ucis foarte mulți dintre ei, așa că numai puțini au putut scăpa cu primejduirea proprie și cu pierzania a lor săi.

Cadavrul Voevodului Nicolae n'a putut fi smuls din ghiarele Romînilor decît după o luptă sîngeroasă. L-au dus în Unghia și l-au înmormîntat în mănăstirea Maicei Domnului din

¹ Ioan de Küküllö, c. xxxviii.

Partea întâia a ostilităților, cum văzurăm, s'a sfârșit trist, dar pe urmă soarta războiului s'a schimbat spre bine în minile istețului și viteazului Voevod de Maciva, Nicolae Garay.

El și-a trecut oștirea peste Dunăre, pe corăbii prevăzute cu turnuri de apărare, în ploaia de săgeți a arcașilor și soldaților lui Vlaicu. Atunci dușmanul a fugit și s'a împrăștiat ca fumul. Cronicarul povestește destul de fidel întâmplările, dar fără nici-o cronologie.

S'a constatat că expediția nenorocită a Voevodului Nicolae a trebuit să fie înainte de 7 Iunie 1369¹. Din descrierea terenului de luptă putem deduce că a fost Mart-April, pe timpul ploilor de primăvară.

E foarte probabil că după această biruință strălucită au năvălit Românii în Transilvania, undă au ars mănăstirea Sfântului Nicolae din Tâlmăciu.

Ungurii au recucerit Severinul și, cam prin Maiu, și Vidinul.

Cu toate acestea Ludovic a pierdut războiul. S'a convins că față de Vlaicu, Sișman și Dobrotici nu poate păstra Banatul Vidinului, cînd vedem că cu puțin înainte nu putuse păstra Moldova lui Bogdan, deși nu se răzima pe alianțe atât de puternice.

Astfel Ludovic a trebuit să încheie pace în condiții umilitoare pentru el.

A redat tronul lui Strașimir supt chezașia lui Vlaicu și Dobrotici. Între Ludovic și Voevodul Terii-Românești se restabilesc raporturile de prietenie d'înainte de războiu, primind acesta din urmă din nou Banatul Severinului și ducatul Făgărașului².

Astfel Vlaicu a cîștigat războiul pe întreaga linie.

Dibăcia cu care și-a făurit planurile și energia cu care le-a dus la îndeplinire ni-l arată ca pe unul dintre cei mai de samă Voevozi ai Munteniei.

Am amintit că luptele despre care vorbește Vlaicu-Vodă în diploma dela 1372, în care dăruiește rudei sale Ladislau de Dobroca mai multe sate în țara Făgărașului, n'au avut loc în 1368,

¹ Századok, 1880 p. 740; vezi *ibid.*, 1930, p. 505.

² Zimmermann-Werner, II, p. 334.

ci în 1366-7. Pentru întărirea acestei afirmații mai adăugăm următoarele :

Vlaicu-Vodă în această diplomă precisează timpul războiului cu Șişman și cu Turcii astfel: „cum (Ladislau de Doboka) esset liber factus ab excellentissimo principe Ludovico, illustri rege Hungariae, adhuc nos semper eramus sub iugo, sed in gratia principis praedicti...“¹.

Despre ce liberare și jug poate fi vorba aici? Mi se pare plausibilă interpretarea unui istoric maghiar că adevărat se face aluzie la trecerea la catolicism. În cazul acesta am avea o dovadă că Ladislau de Doboka a fost Român ortodox, care a devenit catolic la stăruința regelui Ludovic. Și acestea indică anul 1366-7 ca dată a evenimentelor pomenite în diploma dela 1372.

D. Iorga mai aduce un argument, că și contingentul lui Vlaicu a luat parte în luptele din Novembre 1368: „faptul că în acest timp se dă un privilegiu magistrului Nicolae, fiul lui Nicolae Haholt, care fusese căpitanul oștirii domnului Ladislau, «capitaneus exercitus domini Ladizlai». (*Conv. lit.*, 1900, l. c.).

Trebuie însă să fie o greșală în felul cum se arată izvorul în notă, căci la locul indicat (Grof Sztáray, „A nagymihályi és sztárai család oklevéltára“, pp. 354-5, No. CCVIII), n'am putut găsi actul citat.

Victor Motogna

Două scrisori arhieresti

În vechea Arhivă a orașului Bistrița, — despre care cu tot dreptul spunea d. Iorga, în prefața documentelor bistrițene publicate în 1899, că ea cuprinde o foarte bogată și foarte puțin cunoscută viață vie, colorată, zilnică românească, — am aflat, între multe altele, două interesante scrisori latinești, al căror conținut ni oferă o mică icoană a raporturilor, atât bisericești, cât și politice românești de la începutul și mijlocul secolului al XVIII-lea. Cu toaie că chestiile despre care e vorba în scrisori, strict luate, privesc ținutul nostru someșan, ele totuși stau în strânsă legătură cu manifestațiile generale ale vieții cultu-

¹ *Ibid.*, II, p. 386.

rale românești și cu luptele grele ce avea de purtat poporul nostru pe toate terenurile, în acea epocă.

*

Prima scrisoare, din 1708, este adresată de arhiepiscopul unit Atanasie sub-judelui Mathias Werner din Bistrița, în care-i împărtășește că în cursul răscoalei rákóczyene episcopul Țircă, susținut de generalul rebel Pekri, a jăfuit o mulțime de obiecte din biserica românească metropolitană a Bălgradului, a destituit chiar și protopopi și i-a înlocuit cu alții, răi, pe cari el, arhiepiscopul, nu-i recunoaște. Așa spre pildă s'a întâmplat și cu protopopul Mateiu din districtul Bistriței, care a venit la Sibiu și i-a descoperit Mitropolitului unde ține ascunse Țircă obiectele luate. Ne fiind posibil altfel să le recapete, Atanasie roagă pe sub-jude, să dea ajutorul necesar protopopului Mateiu, ca să poată reclama obiectele. În fine mai adaugă cererea ca sub-judele să-l proteje pe numitul protopop legitim și încheie cu promisiunea că și el, la rîndul său, va răspunde ocașional cu contra-servicii.

Privitor la cele atinse în scrisoare, observ că viața zbuclumată a primului episcop unit Atanasie, pricinuită de supărările ce a avut să sufere din partea lui Țircă, a Calvinilor și a rebelilor rákóczyeni, e în de obște cunoscută din istorie. Rămîne să dau deslușirea că Mateiu despre care e vorba în scrisoare era popă în Zagra și protopop al arhidiaconatului Năsăud, numit și agreat de Atanasie; din potrivă însă magistratul sășesc al orașului Bistrița, — care-și aroga o anumită autoritate chiar și în chestii eclesiastice asupra comunelor românești din districtul năsăudean, — nu voia să-l recunoască pe protopop ci sprijinia pe un alt protopop al său, pe popa Giigoraș din Mititei. De aici încercarea lui Atanasie să dispună pe subjude favorabil față de protopopul sau Mateiu.

Scrisoarea originală este următoarea :

Amplissimo ac circumspecto domino Mathiae Verner, inclytæ Sedis bistriciensis vice-regio iudici, etc., domino colendo, Bistricij.

Amplissime ac circumspecte domine colende,

Însinuare volui præsentibus Circumspectæ Dominationi Vestrae qualiter durante hac rebellione aliquis pseudo-episcopus nomine Cirka (cuius non dubito habere aliquam notitiam), a Pekrio impositus, Ecclesiam nostram graeci ritus valachicam metropolitanam albeusem, rebus quam plurimis

ablatis, depredatus sit, etiam protopopatus deposuit et plurimos alios pessimos substituit, quos ego nullatenus agnosco, uti etiam in Sede bistricensi cum protopopa Mathia factum est. Cum amplissimus (*sic*) hic apud me Cibinij fuerit de rebusque ecclesiae per Cirkam ablatis, ubi detinerentur, informaverit, quas sine assistentia rehabere non valeo, rogo proinde Circumspectam Dominationem Vestram quatenus latori harum, Reverendo domino Protopopae Mathiae, pro expetendis rebus meis assistentiam (si aliqua fuerit opus) dare dignentur, etiam alias, tanquam legitimum istius loci protopopam, in suo favore conservare velint. Quam gratiam benevolentiamque exhibitam in alijs, maxime ubi mihi occasio oblata fuerit, ut reservare possim diligenter adstudebo, qui, me recommendatis, maneo,

Amplissimae Dominationis Vestrae,

Cibinij, 27 aprilis 1708,

obligatissimus servus:

Athanasius, archiepiscopus Valiachorum.

Notez că pe ceara roșie cu care a fost lipită scrisoarea se vede bine urma unei peceți de toată frumuseța. Ea înfățișează o cruce mare încununată de mitră, avînd la dreapta și stînga litera mare A («Athanasius Archiepiscopus»), mai jos crucea și toiagul episcopal, iar dedesupt și împrejur ornamente fin lucrate. O copie mărită, lucrată de prof. Leonida Pop din Năsăud, se află în proprietatea subsemnatului.

*

A doua scrisoare este adresată, în 1758, de canonicul și candidatul de episcop Grigorie Maior preoților din comunele districtului năsăudean: ea vorbește însă tuturor locuitorilor romîni ai districtului.

Pentru ca să cunoască celitorii cauzele și prilejul care au dat naștere acestei scrisori aflu necesar să împărtășesc următoarele:

Locuitorii băstinași romîni din districtul Năsăudului, sau, precum se zicea pe atunci, din „Valea Rodnei“, ajunseseră în secolul al XVIII-lea să fie tratați de magistratul orașului Bistrița ca adevărați iobagi. La încorporarea văii Rodnei cu Bistrița, în secolul al XV-lea, regele Matiaș li asigurase Romînilor someșeni aceleași drepturi pe care le aveau și Sașii bistrițeni; aceștia însă în cursul timpurilor, cu desconsiderarea dispoziției regale și sprijiniți de curentul politic în totdeauna hostil Romînilor, întru atîta au robît pe Someșeni, încît, nemai putînd suporta sarcinile și cătușele, țerani noștri începură după 1750 o luptă desperată contra orașului, numită de Sași și de Guvern în scrisorile ofi-

cială: *tumultus viginti trium pagorum districtus valachici bistriciensis*.

Detaliile și dezvoltarea acestor lupte cuprind un vast material de prelucrat într'un deosebit studiu. De astă dată amintesc numai atât, că Românii comunelor noastre, destul de bine organizate pentru rezistență și luptă, în mai multe rânduri trimiseră în acel timp deputații chiar și la Curtea împărătească din Viena, cu multe rugăminți, proteste și jalbe.

Așa în 1758 pleacă o deputație, constind din țeranii hotărît Macaveiu Pop, Pinte Pascu și Stefan Cute, la Sighetul Marmăției, și, după ce aici, de la avocatul și protectorul Someșenilor, de la subprefectul Mihail Badea de Sod, își cîștigă un salvoconduct, apucă drept spre Viena. Tocmai în acel timp petrecea în capitala monarhiei canonicul Grigorie Maior, care precum se știe, numai la a treia candidare a fost întărit ca episcop, și care, însoțit de colegul său Caliani, venise atunci la Viena spre a se plînge în persoană Împărătesei Maria Teresa contra episcopului Aron.

Oricum, țeranii noștri someșeni dau de canonicul Maior și-și descopăr înaintea lui păsurile; iar el, mîhnit pînă 'n adîncul sufletului de nedreptățile ce au de suferit compatrioții și conaționali săi din Nordul Ardealului, li iea supt scutul său și intervine ca să fie ascultați de Împărăteasă, care li adresează vorbe mîngîietoare. După audiență canonicul mai întîiu, spre și mai mare siguranță, li vizează pașaportul, semnînd cu mîna proprie, iar la despărțire li înmînează scrisoarea în chestie, care, redactată într'un ton de avertisare și aspră mustrare, are pe scurt următorul conținut:

Suspinele și țipetele sârmanilor Someșeni au străbătut pînă la Viena, și s'a auzit că s'a ridicat acum cineva¹ cu brațul puternic, nu numai să li iea moșile posedate din moși-strămoși, ci să-i apese și cu alte procedee ilegale. Pentru îndeplinirea acestora au fost numiți, chiar din mijlocul lor, așa-zisii «birăi domnești», spre a-i duce la jugul servituții. Despre toate acestea Împărăteasa nu știe nimic, și nici nu vrea ca în țara ei să-și ridice cineva creasta spre ruina celuiilalt; căci în fața ei toți

¹ Magistratul săsesc din Bistrița.

² Așa-i numia magistratul.

sînt egali : cei mari și cei mici, bogații și săracii, cei tari și cei slabi. Deci oamenii, — dacă se pot numi oameni — cari ieau asupra-și astfel de slujbe lucrează contra intențiilor domnitoare și merită pedeapsa cea mare ca pămîntul să-i înghită de vii, întocmai ca și pe Israelitii, cari s'au ridicat contra propriei națiuni și contra lui Moise. Vai de ei, nevrednicii, cari încearcă să-și înghită neamul și să sugă sudoarea săracilor și singele vecinilor, cari zugrumă pe frați și-și sapă groapa șieși și propriilor copii! Nu sînt vrednici să fie înmormîtați în pămîntul lui Dumnezeu și că preoții să li facă slujbe pe la casele lor ci merită să se numească : l-pădături, și să li se strige : anatema, să se nutrească cu hrana vitelor, dacă nu vor arunca de la sine nurele : „birăi domnești“, care nu s'au mai auzit între locuitorii de acolo. Se mai aude că birăii trag de pe oameni atîtea contribuții cite vreau și nu li liberează chitanțe despre sumele percepute, ceea ce de asemenea se face împotriva intenției Împărătesei. Nu sînt datori sărmanii țerani să contribuie orbește pe sama nimanui, pînă ce nu li se va da chitanță despre toate sumele administrate.

Aici textul copiat al scrisorii : [University Library Cluj](#)

Honorabiles in Christo fratres ac patres nostri, tanquam filiis salutem et omnem felicitatem precamur.

Nolui, mi fratres, ut vos lateat qualiter nam suspiria et eulationes miserorum abinde hucusque penetraverint ac auditae sint, ac si nunc quidam sese forti manu et brachio elevarent, ut non tantum loca illorum patrimonialia, quae habuerunt a maioribus, et ad hoc usque tempus pacifice possederunt, accipiant, sed aliis etiam vos innumeratis captivitatibus potentiis atque oneribus afficiant; ad propositum suum adimplendum in ruinam vestram denominarunt et constituerunt ex vobis provisores seu oeconomos, qui alios ad labores perficiendos cogant, et paulatim pedetentim odioso ac perpetuo iugo servitii imponant. De quibus omnibus (ut sciatis) Sacratissima Caesareo-Regia Aula nihil novit, imo neque vult ut horum quidpiam in territorio de subditis eius audiatur, quin imo mandavit et mandat ut sui tueantur omnesque suorum sciant quod nullo modo quispiam audeat cristas in ruinam et subiectionem aliorum tollere. Hic enim nec maiores minores, nec divites pauperes, nec infirmi validos praecedunt, Sacratissima et Clementissima Regina omnes atque singulos tolerat et conservat, Idcirco homines (si homines adhuc vocari poteritis) qui hoc peragendi animum habent, agent contra Sacratissimam mentem Reginae et pedibus calcabunt benignissima mandata eius. Digni sunt magna poena qui dominium et regimen affectant, digni sunt provisores tales ut terra absorbeantur, acque ac Israelitae mali, qui exurgebant contra gentem suam Mosemque suum. Quid dicimus, digni: imo indigni. Vae illis! ut terra

filii sustineat, qui gentem suam deglutire, sudorem miserorum et sanguinem vicinorum exsugere student, qui ingulant fratres, quique inhumant semet ipsos et proles suas. Videntes oculis quod indigni sint, ut ad terram Dei in Ecclesia Sacra sepelirentur, indigni, ut sese fatigent uncti, Dei servique Christi, officium sacrum penes domos illorum peragant, imo digniores, ut ab omnibus reiecti nominentur, et vocentur anathema, tam vivi, quam defuncti, nutrimentoque brutorum vescantur, nisi penitus abderint omnibus atque abiuraverint nomen hocce. Nomen inquam provisorum seu oconomorum inter vos hactenus inauditum. Porro hoc etiam auditur quod tantum contributionis ac census accipiunt a vobis quantum volunt ac ipsis placet, neque super perceptis vobis signum aliquod seu quietantiam exhibeant. Quod iterum contrariatur menti et voluntati Imperatricis. Quia de re non tenentur miseri ut tanquam coeci aliquid elici contribuant. siue culpa, donec non porrigent scripturam seu signum super omnibus quae administrata sunt. Haec vos scire volui. Permaneo

Viennae, die 1-ma apr. 1788.

Fratrum Vestrorum
ex animo servitor
canonicus *Gregorius Major!*

Virgil Şotropa

Preocupări de istorie literară ale folkloristului S. Fl. Marian.

BCU Cluj / Cluj University Library Cluj

I.

Semnalăm un fapt până acum neştiut, sau cel puţin uitat: folkloristul Bucovinei, S. Fl. Marian, s'a ocupat cândva şi cu chestiuni de istorie literară. Ca teolog încă (1871) începuse a aduna material pentru o istorie a literaturii romine din Bucovina. Lucrul acesta nu-l aminteşte nici schiţa biografică care ni-a dat-o d. Liviu Marian în S. Fl. Marian, ore şi cimitiruri din Bucovina, Bucureşti 1910, editura Academiei Române, dar ni-l atestază inedita scrisoare a lui S. Fl. Marian publicată mai jos.

Şi, de fapt, Marian a lăsat în posesiunea părintelui Constantin Morariu, care, cu ale sale «Kulturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bucovina» (publicate în «Rumänische Revue» şi separat la Resicza-Wien 1888—91, a dat bibliografia viitoareii istorii a literaturii bucovinene, — un ms. de 44 de foi (şterturi de coale), plus cîteva foi de notiţe, cu material pentru o atare istorie literară.

Manuscrisul acesta, rămas neisprăvit, are, bine înţeles, mai mult caracterul unei pregătiri de material, tratîndu-şi subiectul

în mod foarte inegal și foarte juvenil. Nu ni se dă decît o înșirare cronologică de schițe asupra numeroșilor «scriitori», — căci *scriitor* e aici oricine a scris chiar și numai un articol de calendar, articol dintr'un domeniu ce are atît de puțin a face cu literatura propriu-zisă. Iei-colo o caracterizare a împrejurărilor politice culturale dintr'un timp oarecare.

Lucrarea e împărțită în următoarele trei «părți»:

1. «Starea literaturii române în Bucovina de la anul 1777 la 1848» (p. 1—17) 2. «Literații din răstimpul de la anul 1777 la 1848» (p. 17—29, rămas cu multe foi albe) și 3. «Starea literaturii române în Bucovina de la anul 1848 încoace». (p. 30—76).

Ortografia și limba e pumnulistă: *limba propunățivă* 9, *ob-servăciuni fugețive* 41, *avere netrecățivă* 52, *momîntul* 33, *tes-tămînt* 34, *elemînt* 35, *ornămînt* 48, *trebuia să se dechiare* 13, *eschiamă* 35, *propășirile științiale* 38, *proprietate... staveră* (stabilă) 44, *lucrățivitatea lui cea admiraveră* 49, *amicăveritate* 50, *omenitatea* (umanitatea) 50, *apostolatul... răciunălîtății* 37 *meniciunea* (menirea) 39, *abnegăciunea* 40, *nepretensiver* 50, *răbdare neînviativeră* 54, etc., dar și viitorul folklorist se ițiește din când în când: cf. proverbul: «*De unde nu-i nemică, nici nu poți cere nimică*» 7; sintaxa populară: *mulți Romîni înaintea de 1848 li era chiar rușine de a se răspunde în public cum că sînt Romîni*» 12; apoi: «*nu puteai cere nemică de la preuțime, căci ea eră ca vai de dîns*» 7; „*cari din cotro*“ (toți pe întrecute) 15; «*a-și cîștiga lipași*» 15; „*nu ne sîim a zice acasta*“ 51.

Nu lipsesc nici germanismele intelectualului bucovinean: „*își da toată silința*“ (gaben sich Mühe) 15; «*s'a făcut îndestul* (= es wurde genüge geleistet) „*unei lips: adînc simțite*“ 46-47; «*a venit în proprietatea bibliotecii*» 53.

Anumite pasăgii ajung totuși să fie interesante. Astfel cuvintele de duioșie și adevăr despre Bucovina trunchiată din trupul Moldovei (1777): «*despărțită de Moldova, ca o fiică de maica sa, ea plîngea în durerile sale.. Uitată chiar un timp, ba și astăzi încă necunoscută bine de unii Romîni din celelalte provincie, ea s'a dezvoltat, pe cît i-a fost cu putință, și se dezvoltă și acum în toate ramurile culturii naționale, într'o direcție croită de sine însăși*» 2, sau înfierarea străinului Vlădică Danuil Viahovici, «*care a apucat o direcțiune ducătoare*

de a dreptul la scopul și flinta sa..., adică aceea de a slavinișa preoții Bucovinei. Aceasta o făcea el la bună samă nu cu forța, nu cu delăturarea totalnică a limbii române, ca limbă propunăvî la institutul înființat de el, ci de la început prin propunerile (= cursurile sale), pe lângă limba românească și în limba sîrbească, iar ca episcop, este cunoscut de orișicare Român bucovinean ce a făcut el cu cei ce în'rau în teologie. Nu era nici un Român cu con name adevărat românesc, pre carele Daniil Vahoviciu să nu-l fi schimosit și să nu-l fi slavinizat. Așa întîlnim în Bucovina o mulțime de bărbați, carii de origine sînt baștini Romîni iară connumelor lor e aninat(ă) pîrticica slăviană—viciu, —ciuc ș. a., precum în loc de Miron-Mironoviciu, Mitrofan Mitrofanov c'û, Țurcan-Țurcanoviciu. Simțul de naționalitate și de patriotism între Romîni nu putea așadar să-și afle scut sub acest episcop" 8—9.

Și ținutul i-a chiar proporții de valoare actuală atunci cînd Marian arată ce desiderate pedagogice va trebui să satsistacă un bun învățător : «Un învățător trebuie mai nălnte de toate să fie o arhivă viă a acelei științe care o propune ; dară cu aceasta nu se încheie toate postulatele, cari le facem cătră d'nsul. Unilăturătatea află îndulgință la oricine mai lesne, decît la un învățătoriu ; acesta trebuie să jacă excursiuni și în regiunile de prin pregiuru-i, să-și supue specialități învecinate, și din fărîmul (terenul) întregii științe să cunoască cel puțin structura membrilor" 43. Trebuia să devină un bun cercetător și un adevărat cercetaș cel ce la vrîsta de douăzeci și patru de ani dădea îndemnuri de felul acesta.

Leca Morariu

*

Rămîne acum să facem loc scrisorii lui Marian, care și în altă privință e informativă.

*Iubite amice*¹,

Am avut și eu de gînd să scriu «Starea literaturii romîne din Bucovina». Dovadă sînt notițele alăturate. Ce folos însă ca timpul nu mi-a permis. Ți le trimit deci Sfinției Tale în speranță că poate-ți vor fi de oareșcare folos. Intrebuințează-le cum vei afla de bine. Ei am început a le scrie pe cînd eram teolog în an. I.²

¹ Scrisoarea e adresată păcintelui Const. Morariu.

² 1871.

Articolul cel d'întîiu care l-am scris și tipărit eu, a fost, după cît îmi aduc aminte, un tratat mic despre «nunta țărănească» publicat în «Familia»¹. «Familia» respectivă nu o am. Ea se află la Societate². Acolo vei da de titlul adevărat, precum și de anul în care l-am tipărit. Știu că atunci eram studinte³, pare-mi-se că în clasa VI-a⁴.

Dacă nu ai lipsi numai decît acuma, apoi ceva mai tîrziu îți voi scrie în privința aceasta mai pe larg.

Acum sint foarte ocupat cu prescrierea unui op ce l-am sffirșit zilele acestea⁵. Salutare frătească și spor la lucru.

Nu uita însă ceia ce te-am rugat, că tratatul din chestiune să-l alcătuiești numai decît și românește⁶, ca să-l putem răs-pîndi și pîntre ai noștri, ca să (se) știe și ei cine și cît a lucrat și cît ar trebui să se mai lucre.

(Suceava), 11, 11 1891.

S. Fl. Marian

Dovezi noi despre vechimea poporului român în Ardeal

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În istoria Romînilor secolul al XIII-lea înseamnă sffirșitul unei lungi epoce, de aproape o mie de ani, care ascunde începuturile neamului nostru într'un întunec de nepătruns, căci ni lipsesc izvoarele contemporane, care să vorbească despre el în mod direct și neîndoielnic. Abia din acest veac ni-au rămas astfel de

¹ Cf. C. Morariu. *Părți din istoria Romînilor bucovineni*, p. 240: „S. Fl. Marian... și-a tipărit întăia lucrare în „Familia“ din Budapesta, anul 1866“ și nota la pagina IV. din amintita biografie datorită d-lui L. Marian: „Încă în Aprilie 1838... stătea în corespondență cu „Societatea pentru cultura și literatura romîna“ din Cernăuți în privința tipăririi unei colecțiuni de *Doine* și unei scrieri *Nunțile Romînilor țerani*“.

² Societatea amintită mai sus.

³ = elev.

⁴ Adecă în anul 1838, dar după mai sus citata notă de la C. Morariu ar urma să fie în anul 1863, adecă „în clasa a IV-a“!

⁵ *Înmormîntarea la Romîni* sau *Nașterea la Romîni*, ambele apărute în 1892.

⁶ Ceia ce s'a și întimplat, căci după amintitele „Kulturhistorische und ethnographische Skizzen...“ au urmat „Părți din istoria Romînilor bucovineni“, Cernăuți 1893.

documente, ce amintesc pe Romîni cu numele. Numărul lor însă e foarte mic, cea ce le face deosebit de importante pentru istoric. Dar valoarea lor e mărită încă și de-o altă împrejurare.

Până la sfîrșitul veacului al XIII-lea în constituția ungurească nu s'au întîmplat schimbări mai mari, și acest fapt ne îndreptățește a crede că stările Romînilor din Ardeal, constatate în acest secol, nu se deosebesc de cele mai vechi, din prima epocă a dominațiunii maghiare ¹.

De aceia orice document nou, datat în acest timp, vorbind despre Romîni, are o însemnătate foarte mare.

Înainte de a discuta un astfel de act din veacul XIII-lea, care a rămas mult timp neobservat de istoricii romîni, să trecem în revistă, în ordine cronologică, toate diplomele — puține la număr — din acest secol, care pomenesc pe strămoșii noștri pe nume pe teritoriul Ardealului.

1. În diploma lui Andrei al II-lea din 1222, prin care dăruiește din nou Cavalerilor Teutoni Țara Bîrsei, Romîni sunt amintiți pentru întia oară în documentele ungurești („per terram Blacorum“) ².

2. Același rege în 1223 dăruiește mănăstirii de la Cîrța o proprietate luată de la Romîni (terram... exemptam de Blaccis) ³.

3. Același rege asigură în 1224 Sașilor dreptul de folosință la pădurea Romînilor și Bisenilor («silvam Blacorum et Bissenorum») ⁴.

4. Bela al IV-lea încă pomenește pe Romîni dela Cîrța în 1252 („inter terras Olacorum de Kyrch“) ⁵.

5. La 1256 regele Bela al IV-lea numără între veniturile arhiepiscopului de Gian și a zecea parte a contribuțiilor regale provenite de la Secui și Romîni („proventuum ex parte Siculorum et Olacorum“) ⁶.

6. Andrei al III-lea în 1291 chiamă și pe Romîni alături de nobilii unguri, de Secui și Sași la o adunare în Alba-Iulia („universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis“) ⁷.

¹ N. Iorga, *Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 16.

² Zimmermann-Werner, I, p. 20.

³ *Ibid.*, I, p., 21.

⁴ *Ibid.*, I, p., 35.

⁵ *Ibid.*, I, p., 73.

⁶ *Ibid.*, I, p., 80.

⁷ *Ibid.*, I, p., 177.

7. Andrei al III-lea dă în 1292 unui credincios al său dreptul de a-și impopora cu Români trei posesiuni: Ilea, Gura Sadului și Teneș («Olacos possit aggregare») ¹.

8. Andrei al III-lea dă un ordin în 1293 să se aducă pe niște moși regale Români fugiți, lăsând Capitulului din Alba-Iulia dreptul de a păstra 60 șaizeci de case de Români („universos Olacos., sexaginta mansiones Olacorum“) ².

Acestea sînt toate actele din secolul al XIII-lea care amintesc pe Români cu numele cunoscute până acum.

În deosebi documentului din 1291 i se atribuie din partea istoriografiei noastre o importanță mare, căci el ni arată pe Români ocupînd în cadrele întocmirii de Stat un loc egal cu al nobililor, Sașilor și Secuilor.

Un act și mai vechiu, singurul cunoscut până acum din timpul domniei lui Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290), ca amintind pe Români din Ardeal, întărește adevărul de mai sus.

E o scrisoare a arhiepiscopului Lodomer din Grán datată din 1288.

A fost publicată în revista *Századok* pe 1910 de către I. Karacsónyi. Documentul a fost descoperit de d. Charles Victor Langlois, profesor la Universitatea din Paris, în Arhivele Naționale.

Pe noi ne interesează în rîndul întîii începutul scrisorii, dar pentru valoarea ei documentară o reproducem aici în întregime ³

„Datum anno Domini M₀ CC₀LXXX₀VIII in quindena Sancti Georgii, octavo idus maji. Lodomerus, miseracione divina archiepiscopus strigoniensis, dilectis filiis et amicis semper que diligendis preposito, decanis, plebanis universis que nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et **Volachis** de cybiniensi et de Burcia comitatibus transilvanis, benedictionem paternam cum dilectione sincera.

Cordi nobis semper fuit vestre devotionis optare prospera et, ut temporaliter et spiritualiter vitare valeretis adversa paterne vos caritatis consiliis communire. Percepisse iam pridem vestram credimus probitatem qualiter dominus rex in persona nostra

¹ *Századok* pe 1908, p. 280. După cit mi se pare și acest document a rămas neobservat. (I. Irga totuși îl pomeneste undeva).

² Zimmermann-Werner, I, p. 195.

³ *Századok*, 1910, p. 8.

regnicolis suis iuravit sollempniter universis : imprimis quod nullos omnino nuncios sollempnes vel leves, patenter vel latenter, suo vel alio nomine destinaret ad Tartaros, nullum omnino Tartarum vel Cumanum, Saracenum vel Neugarium seu quemquam alium, quocunque nomine censeantur, alienum ab unione fidei orthodoxe in domesticis haberet ministeriis, non in dignitatibus vel privatis officiis seu functionibus sustineret et quod se in victu, habitu et vestitu, barbibus, crinibus et capillis conformaret per omnia ritibus christianis, quod ecclesiarum regni sui immunitates et privilegiatas prerogativas, miserabiliter deformatas, in statum debitum reformaret catholicorum progenitorum suorum temporibus observatum ; quod totius regni sui statum, iuxta morem antiquum, liberum, pacificum, tranquillum faceret et quietum ; universos sui raptos, fures, predones, violentos alienorum iurium invasores (ipsa) sive penis arcendo regalibus iuxta legitimas sanctiones et sanctissimas regni sui consuetudines pristinis olim observatas diebus. Item, quod dominam S(!)reginam, de regum sublimium catholico sanguine propagatam, provisam sibi divinitus legitimi thori sui sociam et consortem, pure et sincere, fideliter et non fecte, maritali semper affectione tractaret, universis sibi iuribus reginalibus e integro absque diminutione qualibet restituis ; quodque illam viperam venenosam, Edua vulgariter nuncupatam, per quam, adulterinis sibi nexibus colligatam, alienatus a Deo miserabiliter in suum et totius regni dispendium averterat se a vero, a carnali sua cohibitione se iunctam, in remotis finibus regni sui adhuc et in procul metis vicinorum principatum alicui, dum tamen catholico, matrimonialiter copularet. Hiis et aliis quamplurimis per nos petitis et per ipsum idonec sive spontanee prestitis iuramentis ante suam absolutionem, astante secularium et religiosorum multitudine copiosa, eidem domino regi diximus, quantum potuimus, clare voce, quod, si in premissis omnibus vel aliquo premissorum involveret, quod absit, lapsibus recidivis, in eandem qua tunc fuerat irretitus, in canonis et hominis excommunicationis sententiam recideret ipso facto. Nosque veram et non simulatam ipsius regis conversionem et recognitionem post tot et tanta sacramenta sperantes, ad omnes ecclesiastici ordinis gradus et secularium nihilominus dignitatum personas litteras nostras patientes concessimus, requirentes pariter et rogantes universos ut

ipsum dominum regem de longinqua regione dissimilitudinis, salutis sue procul raptum a portu, redeuntem ad patrem, repedantem ad patriam letanter exciperent cum gloria, regali congruente culmini, in ipsius regis persona sanctum dyadema regium subtiliter venerantes. Ipse autem dominus rex ad incorporatos quodammodo longa consuetudine paganicos sibi ritus et iam, ut dici solet, in naturam conversos, calcata divini cultus reverentia, sanctissima chatholice fidei religione contempta, regalis fastigii consideratione a suis omnino cogitatibus procul mota, ad paganorum et maxime Tartarorum errores sacrilegos longe dampabiliorum quam prius, se convertit, quin verlus et plus proprie pervertit, recidivo periculo lapsus sui, resumptis in se predictorum sacrilegorum rituum pestilentis universis. etc.

V. Motogna

Însemnările unui boier

D-na Natalia Virnav (moșia Spătărești, jud. Suceava) a moștenit de la tatăl d-sale, Vornicul Alexandru Forăscu (1804—1874), o carte de rugăciuni în care bătrînul boier a făcut niște însemnări care merită a fi scoase din uitare.

Titlul cărții este: «Culegere a multor rugăciuni pentru folosul fieștecăruia creștin de lege grecească acum întâia oară tipărită. În Buda, la Crăiască Tipografia a Universității din Pesta, 1817», 12°, în 120 pp.

Iată însemnările :

La 1822 Octomvre 2, la 3 ceasuri de noapte, au fost cutremur la Eși.

La 827, Iuli 19, la 7 ceasuri din zi, a fost arderea Eșului, începînd de la Spat. Ilie Smăul și mergînd până la Frumoasa afară.

La 828, April în 25, Mercuri diminează, la 10 ceasuri, au venit și Ruși în Moldova, găsind pe Domnul Moldovii Ioan Sturza în scaun.

La 831, Mai 28, s'au început boala holerii în tirgu Românului și s'au sfîrșit la Oct. 6. 831, fiind eu ispravnic la acel ținut.

La 833, Iulie 20, m'am însurat și am luat pe fata Spătarului Andrii Bașotă, Raluca, și m'au cununat moșu Iordachi Dărmănescu cu cucoana Ilinuța Bașota, ziua Joi, la 10 ceasuri sar .

La 834, Noemv. 25, de Sfinta Ecaterina, la 10 ceasuri turcește,

¹ Am reprodus acest act asupra căruia trimet la rezervele din *Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 459.

sara ¹, s'au născut prea-iubitul meu fiu Vasilică ², și s'au botezat la 834, Dechemvri, de cătră socru-meu Spătarul Andriaș Bașota.

La 835, Dechemvri 20, la 9 ceasuri i pol sara, turcești, s'au născut prè-iubitu meu fiu Costachi ³, care la una Ghenar 836 s'au botezat de cătră moșu Costache Miclescu.

La 836, Dechemvri 25, dimineața, la 2 ceasuri turcești, s'au născut prè iubita fiica noastră Saftica, care s'au botezat de cătră văru Alecu Botez, la 837, Ghenar, în una.

La 838, Ghenar 20 zile, ziua Marți, la trei ceasuri și trei șferturi turcești, sara, sau la opt și trei șferturi evropienesti, s'au cutremurat pământul, fiind toți boierii din tîrgu Fălticeni adunați la mine.

La 838, Mai 7, Sîmbătă, la 10 ceasuri turcești dimineața, s'au născut prea-iubita fiica noastră Aglăița, și s'au botezat de cătră cinst. Hatm. Alecu Rosnovanu ⁴, la 22 Mai, în ziua de Dumini-nica Mare.

La 838, Dechemvri în 30, am primit decretu de Aga.

La 840, Fevruar 10, Sîmbătă, la 4 ceasuri și 25 minute după amiază, s'au născut iubitu nostru fiu Sevastian, și s'au botezat la 22 Fevruar de cătră Sevastian, Cananău, fiind vechil de ispravnic, și s'au săvârșit din viață la 1841, Oct. 10, la Forăști ⁵.

La 841, Iuli 8, Marți dimineața, la 5 ceasuri, s'au născut fiica noastră Joița, care s'au botezat de cătră moșu Alecu Miclescu la 20 Iuli 1841, și s'au săvârșit din viață la 842 April, în 10, la Forăști.

La 842, Ghenar 29, Metropolitul Veniamin Costachi ⁶ au dat paretisis ⁷, trăgîndu-se la mănăstirea Slatinei, care au fost 45 de ani Metropolit în Moldova.

La 843, Ghenar în 7, la 2 ceasuri după amiază, au născut odată două fiice, i una ce au fost botezată de sora mea Safta ⁸,

¹ Adecă 2 ceasuri înainte de apusul soarelui.

² † 1902.

³ † 1893.

⁴ † 1853.

⁵ Moșie în jud. Suceava.

⁶ † 18/Decembre 1846.

⁷ Adecă și a dat demisia. După Erbiceanu. *Ist. Mitr. Mold.*, s'a retras în ziua de 25 Ianuare.

⁸ Măritată după Gh. Costachi.

În acelaș ceas fiind slabă, care au și murit, și s'au îngropat în Fulticeni, la biserica Proorocul Ilie, și una trăește, care s'au botezat de către maica mea, și fiind tare infocați (*sic !*), necunoscînd că este fată, i-au pus nu'mele Neculai și apoi Aspazia¹, fiind maica sa Ralu în mare primejdie la facerea lor.

La 844, Fevruar 2, s'au ales de către 108 boieri Mitropolit pe episcopul de Roman Meletie², în Cartea Veche, fiind și eu față la alegere, Aga Alecu Forăscu.

La 844, Fevruar 4, s'au ales de episcop la Roman pe Sfinția Sa pîrintele Veniamin Ruset, și la 4 Fevruar s'au hirotonisit de arhireu, care au fost ales tot de 108 boeri cari au ales și pe Metropolit.

La 846, Noemvre 17, Duminică, la 2 ceasuri după amiază s'au născut fica noastră Natalița, și s'au botezat de Vornic Iordachi Catargiu la 7 Dechemvri Simbătă.

La 855, Fevruar 3, s'au căsătorit fica mea Safta cu Alecu Millo³.

La 868, April 29, s'au căsătorit fica mea Natalița cu Iorgu Virnav din ținutul Vasluiului.

C. J. Karadja

DĂRI DE SAMĂ

D. Dr. Victor Roth, *Kunstdenkmäler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens*, I. *Goldschmiedearbeiten*, I. *Text*, II, *Tafeln*, Sibiiu, Drotleff, 1922.

Partea întâiu din această lucrare, strălucit tipărită, se ocupă de cruci. Cea mai veche, din secolul al XIII-lea, are interesante înfățișări ale Răstignirii și mielului lui Dumnezeu. În a doua, de pe la 1500, frumoase tipuri ale evaugheliștilor, fleuroane ca în frontispiciile manuscriptelor noastre. Lucrul de pe cotor (și la nl. 3, tabela 6) e înrudit cu cel din lucrările făcute pentru Domnii munteni în același timp (v. catalogul Cegăneanu al Muzeului din București). Celelalte, puține, aparțin unei epoci mai nouă.

¹ † 1883.

² † 1848.

³ 1825 † 1891. Proprietarul moșiei Spătărești, jud. Suceava.

A doua parte, ostensoriile, dă opere de o mai mică vechime și de mai slabă valoare. Sînt frumoși însă îngerii de supt turnulețul gotic, purtînd pe Hristos răstignit între Maica Domnului și Ioan (păcat că nu se poate distinge crucea), în tabela no. 9.

În a treia parte sînt potirele. Cel mai vechiu, extrem de simplu, e atribuit secolului al XII-lea (tabela 11). Un șir întreg aparțin secolului al XIV-lea, cu frumoase inscripții, altul secolului al XV-lea. Paralele românești, datorite aceluiași meșteri sași din Ardeal, nu lipsesc. E curioasă forma monstruos de stricată în care apar până și numele lui Isus și al Mariei și «salutarea angelică»: să nu fi știut meșterii a scrie?

Mențiuni istorice lipsesc cu totul, afară numai de aceia că potirul de la Sf. Bartolomeiu din Brașov a fost lăsat, într-o oprire «fatală», de cîteva luni, de solul danes mergînd în Moscova, consilierul Heintz în 1703, pe vremea lui Carol al XII-lea (p. 143).

Pe un potir din secolul al XV-lea încă (text, pp. 24—5) se cește că a fost făcut de un Predicator din Erfurth («Hermanus de Erfordia»). Nume de donatori ardeleni pe tabelele 25, (v. text, p. 26), 28 (v. text, p. 30), 26 (v. text, p. 31), 27, 3 (v. text, p. 32), 43, 1 (v. text, p. 37), 30 (v. text, p. 38), 41 (v. text, p. 39: Marcus Lorenz din Tălmăciu), 37, 4 (v. text, p. 44), 42, 4 (v. text, p. 48), 44, (v. text, p. 50), 46 (v. text, p. 51), etc. Un meșter din secolul al XV-lea se iscălește «Paulus Hon de Thobia» (tabela 26; v. text, p. 34; unul din 1781, p. 103; unul din 1763, p. 136). Un «Michael Wayda», «egregius, pius et bonae spei iuvenis», mort în 1645 p. 68. Un Bistrițean Merten Berger se califică de «gewesener Burclaf (Burggraf) zu Nösen» (p. 36), la 1637. De cel mai mare interes pentru noi că la 1686 pe potirul lucrat de Sebastian Hann din Sibiu, al bisericii din Miercurea, săsește: Reussmarkt, se spune, după românește, «eccle[sia] mercuri[ensis]» (p. 126).

Seria «pocalelor», a păharelor e mai scurtă. Întrebuințarea lor nu e mai veche decît secolul al XVI-lea. Formele sînt mai variate; figurile omenești mai dese (la potire ici și colo în basorelief sau în semi-relief sfinți, îngeri: tablele 118, 120, 131). Cutare vine tocmai din Nürnberg (text, p. 167). Unul din păhare e trimis tocmai din Constantinopol de un Ioan Reussner («Rejhsner»), Sibiian, la mormîntul raicii sale, în 1775 (text,

p. 169): aici avem a face cu o formă italiană, foarte înflorită și de sigur mai veche (i se atribuie data secolului al XVI-lea (tabela 149). Un altul din acelaș timp (tabela 141, 2) e dat de Grecul sau Românul Nicolae Gheorghiu (*Νηκόλαος Γεωργι.*) (text, p. 170): pare de fabricație orientală. Scene din societatea secolului al XVII-lea, cum era în Apus, apar în potirul bisericii de sus din Brașov (tabela 145): frisa merita să fie presintată întregă și mai distinctă.

«Păhare» propriu-zise sînt puține. Li corespund cele de la noi, exact de aceeași formă (v. C. Moisil, în această *Revistă*, II, p. 2 și în *Cronica numismatică*, 1921). Cel de la Bistrița, din secolul al XVII-lea (tabela 151, 1), are frumoase figuri.

Ciboriile încep cu veacul al XV-lea. Și aici cel de la Miercurea (Reussmarkt), din 1687, numește biserica: «ecclesia mercuriensis» și pastorul Mihail Bordan arată să fi fost Român de origine (text, p. 192). Dar la 1679 se zice «Reismaerkter Oblaten-Pyxlein» (text, p. 195).

«Vasele de untdelemn» (*Ölgefässe*) vin apoi, începînd cu cel din veacul al XIV-lea. Un «vas de turnat» (*Glessgefäss*) în forma capului de om, ar fi din al XII-lea (tabela 165).

Cădelnițele sînt în parte tot așa de vechi (cea din Șeica-Mare din secolul al XIII-lea). Sînt mult inferioare celor fabricate la noi sau în Ardeal pentru noi.

O anaforniță («agnus Dei»), cu un foarte frumos chip al «Mielului» și cu o Răstignire (din secolul al XIV-lea), corespunde celei de la Secul, din al XVII-lea la început.

Cămile au și scene militare, ca aceia de pe tabela 172 (cf. ornamentația bogată a celei de pe tabela 179) ori și Cina cea de Taină, ca la Cisnădie (tabela 190). Cf. figurile celor de pe p. 191). Nume de meșteri din secolul al XVIII-lea, text, p. 231.

Celelalte obiecte de artă: cristelnițe, patene, sfeșnice, legături au mai puțină valoare. Patena din Rod («Rode») e însemnată ca fiind a unei «ecclesia zagoriensis», vechiul nume al satului (?) (text, p. 251). Cea din Preșmer (Tarteln săsește) poartă însemnarea: «Prasmer», «Prasmer».

Se dă lista semnelor de meșteri, bibliografia și o bună tablă a numelor.

Pentru studiul artei noastre se află termeni de comparație neprețuiți. Observăm că în obiectele lucrate pentru noi în

Ardeal ornamentația e mai bogată și foarte adesea de alt caracter (cf. Catalogul Cegăneanu și *Odoarele de la Neamț și Secu*, publicate de Al. Lăpădatu). Desemnul se dădea de la noi. Figura umană, reprezentările de sfinți, îngăduite la ortodoxie, sînt mai dese. *Inscripțiile slavone n'au greșeală și se întîmpină mai pretutindeni cu valoare istorică.*

N. Iorga

* * *

Universitatea din Cluj, *Daco-România, Buletinul «Muselului limbii române»*, condus de Sextil Pușcariu, anul II, 1921-1922, Cluj 1922.

Admirabila publicație a d-lui Sextil Pușcariu se presintă în condiții științifice și lexicografice încă mai bune decît în primul an.

Un studiu asupra «palatalisării labialelor» de d. Mayer Lübke începe impunătorul volum. (Din amintiri de copilărie știu că *pchicior* se zice și în Maramurăs, iar *copchii* curent în județele Botoșani și Iași; v. pp. 5,8. Asupra epocii izolării Megleniților și Aromînilor, v. p. 17). D. Sextil Pușcariu supune unei revisii teoria germană a legilor fonologice absolute (se relevează observațiile lui Samuil Clain; p. 20), recunoscînd și d-sa că voința conștientă stă adesea în calea mecanicei impecabile, în lingvistică de o potrivă ca la alte terenuri, că individul are o acțiune deosebită de a masei, că este o luptă între porniri divergente asupra aceluiași cuvînt cu sunetele lui. D-sa propune termenul de «fonologie» pentru studiul schimbărilor de sunete: ea ține samă, nu numai de sunete răzlețe, ci și *de cuvîntul din care fac parte*. Se constată nesupunerea la normele curente a interjecțiilor, a cuvintelor cu sens pierdut, usate, a cuvintelor cu sens special („tabu“), a unor diminutive, a rostirii emfatică (ca accent), a monimelor, a unor diminutive «gingașe», a unor augmentative, a numelor proprii în parte, de sigur. Rînduirea în categorii gramaticale are un rol preponderant. În resumat, *mintea frămîntă necontenit graiul pe care-l rostește, supusă, limba. O vagă conștiință supusă tuturor greșelilor, dar trează, controlează și dirige sunetul. E, de fapt, o reabilitare, și pe acest teren, a inteligenței umane. Fiecare e, mai mult sau mai puțin, în sunetul limbii ca și în viață, creator în ființa morală a neamului său. Cum poema populară e individuală*

întăiu și se acceptă de obște pe urmă, așa e și modificarea sunetului, dacă e în sensul limbii și dacă e frumoasă. Vorbind de limbile romanice, d. Pușcariu crede că latina s'a simplificat prin decăderea culturală (pp. 79-80): *nu oare prin calitatea inferioară de cultură, de la început și pretutindeni, a elementului rural colonizator?* Și în acest caz n'ar juca rolul unic limba peste care s'a așternut graiul unor Romani „simpli“. Cf. observațiile divergente ale d-lui A. I. Procopovici, la pp. 178-9. «Strigătele animalelor» sînt cercetate de d. Serghie Șutu. El răs-pinge ideia împrumutului din alte limbi în cas de onomatopee. «A boncălui», care se zice de boi (pp. 96-7) se întrebuințează în Moldova pentru plînsul prelungit al copilului. Și liliacul „țîție“ (p. 120).

D. N. Vuia cercetează originea și sensul jocului călușerilor pe cale de comparație cu danțurile altor nații. Îl constată legat de seibătoarea Rusaliilor. Răspîndirea lui e definită (dar în Moldova-de sus noi nu-l cunoaștem). Șefii sînt vătăfi și voe-vozi (imitație a vechii armate). Este un stegar. «Mutul» amintește pe al vechilor Domni. Datini superstițioase, magice par însă a fi la origine și puterea de a le cui se atribuie călușerilor. Autorul vede într'înșii «personificarea lelelor», ceia ce e cam mult (se citează mărturia lui D. Cantemir că purtau odată veș-minte femeiești și numele de Rusalii ce li se dă, la Romînia de peste Dunăre, cari au în adevăr foarte curioase datini arhaice, de vindecare, *iarna*). Albericus Trium Fontium descrie danțuri cu săbii, la care ieau parte figuri femeiești, întocmai așa (p. 236). Ar fi și o amintire a Menadelor, al căror danț îl jucau Macedonenii lui Alexandru-cel-Mare și în văile Asiei cucerite. Se vede clar că e un străvechiu obicei răspîndit la toate popoarele din Europa: a merge în cea mai depărtată anticitate pentru a găsi principiul însă e riscat.

D. N. Drăganu descrie Molitvelnicul Marțian, scris înainte de 1680, dar copiat după un text mai vechiu: Lucrarea e de o precisiune dusă până în ultimele amănunte. Textul e redat cu cea mai mare îngrijire. Se adaugă un indice, un glosariu și reproducerea filigranelor. D. G. Giuglea caută «elemente vechi germane în Orientul romanic». Se cercetează cuvîntul *strungă* (cf. determinările latine de: *spătări* și *fruntariu*; *corlată* în Moldova se zice la împrejmuirile de scînduri suptiri verticale;

se zice și *dinți cu strungă*). Σπόγγες din Procopiu e același termen. Cuvântul a călătorit și la Slavi și la Unguri. Lombarii au avut, prin împrumut de la Traci probabil, *stanga*, care a trecut la Italieni. Al doilea cuvânt cercetat e *sîndă*, care se pune în legătură cu latinul *saeptana*, nu cu un termen slavon. *Băga* ar veni din *biegen*? Foarte îndoielnic. A *zgribuli*, pus alături de *brivido* italian, ar fi tot germanic, ca și *nastur*, a *se gudura*, a *amări*, *creș*, *fară*, *băț*, *mumă*, a *screme*. N'ar fi oare să ne apropiem de teoriile gepide ale d-lui Diclescu, de care vom vorbi altă dată?

De o rară, unică bogăție și acum colaborarea d-lui V. Bogrea. Nume de localități «sud-orientale» în poesia noastră populară: Poarta Sultanului, Tarigrad, Cornul-de-aur, «schila soarelui», «Bindir», Grădina Seraiului, «Bacceă», Odriiu, Inigeă, Ianina, Belgradul, Negotinul, Diul, «munții Sfranțului și-ai Sfrancogului» (Fruška-Gora), Rîmlean-Sremlian, Ceardagh, Nicopol, Nadolie, Bagdad, Tocat, etc. O serie de interesante nume de cîni. O altă serie e a numelor de persoane din aceleași cîntece. Alimos n'ar fi ungureșul Almos, care de fapt înseamnă «vultan». Marcoș-Pașa e de sigur Malcociu-oglu, comandantul la Dunărea-de-jos în veacul al XV-lea. Vartic e în adevăr Vartanes, Bardanes la cronicari bizantini (v. și numele femeiesc: Vartenig), «Mezăr-Craiu», care ține sfat cu «Sîla-Miai» pare a fi «Craiu Misiei», Serbiei, Gheorghe Brancovici, unit cu Mihail Szilágyi.

Raporturile albano-romîne sînt studiate de d. Gh. Capidan, care înțelege și aportul nostru în viața Albanesilor. Se reproduc punctele comune de limbă notate de Miklosich (formarea viitorului, lipsa infinitivului, forma de genetiv și dativ, articolul postpus, *a* prefăcut în *ă*, nasalele inițiale, căderea lui *l* înaintea de *i*, rotacismul, «unirea pronumelui enclitic cu formele corespunzătoare absolute de la dativ și acuzativ», numeralele cu *spre*). Aceste particularități, ca și cuvintele «albaneșe» din românește, sînt de sigur moștenire veche tracică (pp. 446—7). nu ilirică, precum credea Miklosich, limba ilirică avînd, după numele de localități păstrate, alt caracter. Schuchardt adaugă la asemănări: *s* prefăcut în *ș*, prefacerea lui *ct*, căderea lui *ă* înaintea de articolul *a*, pluralul în *uri*, auxiliarul *a avea*. Înlocuirea concepției tracice cu cea albanesă se datorește d-ului Gaster. Pentru Aromîni d. Capidan notează caractere novă. După înșirarea cu-

vintelor luate de la Albanesi se relevă pentru întâia oară cele aromânești sau și daco-românești la Albanesi : ele privesc mai mult viața pastorală „N'aș admite emigrațiile târzii ale străvechilor autohtoni cari sînt Albanesii : sînt posibilități de influență pe care nu le pot hotărî singurele considerații scoase din fenomenele fonetice. Un bogat capital fixează împrumuturile mai nouă (se relevă că Albanesii numesc pe Romîni, Rămări, cu rotacism din Romanus : p. 487). Aflăm lipsa, regretabilă, a informației filologice pentru cele patruzeci de sate din Muzachia. Se dau și nume de persoane pe care Aromînii le-au luat de la Albanesi (p. 491). Autorul observă că numele lui Ghin *Spata* e românesc, nu albanes (p. 492). Etimologia lui *Musachi* din turcescul *Musa* e greu de primit (cf. genealogia familiei în Hopf, *Chroniques gréco-romanes*). Cred să fi găsit jurămintul, pe care d. Capidan îl crede de origine albanesă: pe pămînt, pe foc, pe pîne, pe cap, pe cruce (p. 508), și într'un izvor străin privitor la viața istorică a Romînilor de la Nordul Dunării. De ce «voin» pentru «iubesc» la Aromîni ar fi luat de la Albanesi, pentru că există asemănarea (p. 513)?

D. G. Oprescu urmărește, în legătură cu comemorarea, recentă, a lui Molière, seria traducerilor lui în românește. Adăugîndu-se la notele pe care le-am dat în această Revistă, VIII, p. 5 și urm., după lucrările publicate, se semnalează «*Avatarul*» tradus de Ladislau Erdeli, reprezentația — însă în rusește — la Iași, în 1820, a «*Școlii mcierești*» —, traducere, nepublicată, a lui Em. Florescu, din «*Amorul Doctor*» (1834), cea din «*Silita căsătorie*» de Aristia (1835), «*Doctorul fără voie*» de maiorul Voinescu, «*Prețioasele*» de Ion Ghica, *Georges Dandin* de Gr. Grădișteanu fiul. Se trece cu vederea seria de traduceri ale școlarilor Academiei Mihăilene, dar se înseamnă reprezentațiile ulterioare (și cu numele traducătorului). D. Oprescu relevă și publicarea în «*Convorbiri literare*» la 1880 a unei traduceri a lui *Tartufe* de Ștefan Virgoliei, cîteva încercări ardelenene, ale d-lor Iosif Sceopol și Iorgulescu, dar se uită buna traducere a lui I. Stroja, din Iași. Traducerea din *Misanthropul* dată de G. Sion e cercetată cu deosebită luare aminte.

D. Sextil Pușcariu constată lipsa propoziției *pre* la acuzativ în mai tot secolul al XVI-lea.

Studiul d-lui N. Drăganu despre Catehismele luterane se leagă

de descoperirea de către Andrei Birseanu a unei adoua ediții, de la 1559, a catehismului luteran, dată la Brașov (cu închinare către episcopii Eftrem din Ardeal și Sava din Țara-Românească) pentru a comunica aflarea textului și în altă copie decît a popei Grigorie din Măhaciu, anume într'unul din manuscrisurile d-lui Marțian, rezervîndu-și a-l descrie. I se pare sigur că traducătorul ar fi talmaciul Filip Moler (care e dovedit numai că l-a tipărit, primind o sumă neînsemnată, doi florini, pentru aceasta). Tipărirea la Tîrgoviște (v. p. 584) nu e însă imposibilă. Interesantă e și observația d-lui Drăganu că și *Legenda Duminecii*, copiată numai de popa Grigorie din Măhaciu, ar putea să fie o traducere mai veche.

La Etimologii e foarte puțin probabil că de la «croitorii nemți» ori de la „lipscani“ ar fi luat sătenii din Rucăr acel *căptuh*, de unde vine verbul *a căptuși*. A admite că „flăcău“ e cineva care spune fleacuri îmi pare, iarăși, foarte greu. În schimb e ingenioasă derivarea lui *prunc* din *puerunculus. Rufos* nu înseamnă niciodată în Moldova „murdar“ (cf. p. 607 nota 1). *Ciof* se aude și în Moldova-de-sus, unde se zice glumeț: „Oț, of, inimă de ciof“. D. Giuglea află în latina Sfîntului Augustin corespondentul („super caput esse aliquid“) a lui „mi-i peste cap“. Așa și *tot* în sensul de „neconținut“ (totum *per vallem*, totum *pedibus*, în „Peregrinatio Silviae“). D. Bogrea observă și o formă slavonă a „Pietrei-lui-Crăciun“, o „Gura Camentei“ pentru „Piua Petrei“ (Petre, nu Petra, cum am crezut eu) (p. 655). Interesantă și explicarea Matregei genovese dela Marea Neagră prin *Таматары* de la Constantin Porfirogenetul (de unde *Tmutaracan* pentru Tamanul de azi).

«Săntul simbiă» nu e decît cuvîntul unguresc care înseamnă „față în față“, spune d. Bogrea. Tot d-sa observă, ca și acum în urmă Lewy, că articolul *potspus* apare și la Armeni, ceia ce-i întărește originea iliro-tracă (p. 663). D-sa trimete și la Săure, în «Revue des études anciennes», 1920, p. 1 și urm. Sebeș ar veni de la maghiarul *sebes*, iute. *Caran* din Caransebeș, fiind *căvăran*, înseamnă după d-sa *chervan*, *tîrg*. Deva-mi pare a fi mai mult *dava* dacică decît altceva.

D. Bitay semnalează o cîntare a lui Șincai pentru arhiducele Iosif, din 1805 (pp. 680-1). D-sa dă și alte îndreptări și relevează numele românești de Kișera și Mișol în comitatele de Nord ale Ungariei (p. 683).

În darea de seamă despre lucrările lui Jaberg cu privire la Reto Romani (*Das Bündner Romanische, Kultur und Sprache im Romanisch Bünden, Dreschmethaden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden*) se relevă sensul tripartit al cuvîntului reto-roman care corespunde judeţului nostru (p. 715).

D. Puşcariu ar crede că *scot* din *excutere* s'a aplicat întîiu la baterea cu imblăciul a grînelor de treierat. *Păsat* ar fi *millium quassatum*. *Camisia* şi *linea*, primul celtic, de unde *cămaşă* şi *ie*, sînt analizate cu prilejul altei lucrări germane, la p. 717: *ia* o au şi Albanesii şi, iarăşi, Sarzii (*ibid.*). *Reţin influenţa emigrărilor de muncitori agricoli asupra pronunţării chiar în cuprinsul aceleiaşi limbi*: ea e încă un argument pentru teoria prin care încerc a explica formarea poporului românesc vorbind o limbă romanică (pp. 717-8).

O recenzie a d-lui G. Bogdan-Duică aduce două lucruri nouă: ipotesa că gramatica lui Ienăchită Văcărescu e după un model italian şi că vestita lui poezie despre floarea pe care n'ăi lăsa-o şi nu veai s'o rupi e populară măcar în inspiraţia ei (p. 725). Despre Alecu Văcărescu sînt note nouă şi în ale mele *Studii şi documente*, III. *A trăi fără a iubi* a lui Nicolae ar avea aceeaşi origine populară. Ne miră cum d. G. Oprescu poate discuta părerea că informul roman *Ion* e, prin neglijenţa şi inferioritatea lui intelectuală, ultima expresie a curentului, «sămănătorist», care a dat pe Iosif şi a cuprins şi oameni cu ceva carte: la autorul analizat calomnia stupidă e explicabilă; de ce ar cita-o însă onestul şi simpaticul profesor din Cluj? Tot aşa şi reproducerea, de la acelaşi teoretician pătimaş, a insultătoarei caracterisări a înţeleptului Vlăhuţă. Am dori şi faţă de alţii definiţia crudă a manufacturii unui Pătraşcanu. E în literatura noastră o invazie de barbari, bruti şi rafinaţi, cari nu merită tratată cu complimente şi cruţată cu formule rezervate.

La d. Drăganu e interesantă părerea că Făt-Frumos trebuie să fie extrem de vechiu, din vremea romană, care a dat şi *cîntec-d'scîntec boace-bocet*. Tot aşa şi relevarea căsătoriei dintre frate şi soră în «Soarele şi Luna», care ni aminteşte căsătoriile de datină egipteană ale dinastiei Ptolomeilor. D-Drăganu pare a fi dispus să admită părerea autorului ungar analizat (Lattiyák) că limba dacică, din care s'au păstrat specimene în lista de plante a lui Dioscoride, ar fi slavă: o notă a

direcției putea întovărăși recensia. În analiza cărții lui Vendryès se semnalează teoria prestigiului la schimbarea de limbă: se exercită ea și asupra claselor populare? Mă îndoiesc foarte. De unde ar fi luat el elementele prestigiului: din comparații politice, din teorii de Stat, din reverență față de o dezvoltare istorică, din aprecierea unei literaturi?

Pentru originea armenească a lui Asachi, vezi recensia d-lui Bogrea p. 791. D. Bogrea citează și o iscălitură a scriitorului pe un exemplar din Tasso: «Roma, 1809» (p. 791). Pentru asemănări ale toponimiei noastre cu cea din Dalmația v. analiza, de d. S. Pușcariu, a lucrării lui Skok. Foarte interesantă cercetarea cărții lui Max Leopold Wagner. *Dus ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg 1921 (v. *strumulu-strămurar, ponners fok-a pune foc, appalyare*, a vintura). Ar fi de revenit asupra misiunii lui Dimitrie Chalkoko dylas la noi în 1455 după ceia ce d. S. Pușcariu culege din O. Densusianu. *Histoire de la langue roumaine*, I. p. 214 și Sabbadini, în *Stud. glottologici italiani* ale lui de Gregorio (II, pp. 96—7). *Legăturile întregii familii cu noi* vor forma obiectul unui studiu pe care-l am în vedere. Curios cîntecul despre Romîni în Italia «pe vremea Revoluției franceze» (p. 856).

N. Iorga

DOCUMENTE.

Diverse

I.

Părvul Car[tacuzino] biv Vel Sărdar drept 6 boeri, Panait biv Vel Cămăraș za oc[ne] drept 6 boeri i Zahariie egumennul ot mănăstirea Vălenilor drept 6 boeri i noi ceilalți triizăci boer-nași cari ne vom iscăli mai jos, cari am fostu luați pã răvașele¹ Mării Sale prea-înălțatului Domnului nostru Io Mihaiu Racoviță Vvd. di moșnenii cumpărători ot Zelitini, anıme Vlad Burlan i Stan diacon i Badul Posea i Necula Posea i Stanciul Posea i popa Gheorghe și dă Stoica i Dragomir dorobanții ot Bătrîni ca să alegem și să hotărîm moșia Bătrînilor i a Zelitî-nului. Deci noi, văzînd luminată porunca Mării Sale și cu slug[ă] Mării Sale vtori Portar, cînd au fost la zi și la soroc, ne-am

¹ Diacul a scris greșit în document: răvșatele.

strîns cu toții la acele moșii și den luminată poruncă a Mării Sale avut-au întrebăciune și judecată de față înaintea noastră Dumitru Macoveiu vâtaf cu părtașii lui din Star-Chiojdii, cu Stoica Haulă i cu fratesău Dragomir i cu Istrati călugărul și cu Stanciul i cu frate-său Drăghici pentru o moșie de la Chiojdu ce să cheamă Tilveasca. Care moșie fiindu a lui Dumitru Macoveiu vâtaf și cu a părtașilor lui din Chiojdu, dar acest Stoică și cu frate-său Dragomir și cu călugărul Istratie și cu Stanciul i Drăghici s'au sculat, zicîndu cum că au și ei moșie într'acel hotar, și, vinîndu cu toți dă față înaintea noastră, scoțîndu ocolniță Dumitru Macoveiu vâtaf dă ocolul acei moșii, și mai scoțînd și cartea Mării Sale lui Gligorie Vvd. dă judecată și o carte de 12 boieri hotarnici și altă carte de 24 de boeri hotarnici, tot de judecată, ce au fost mai avut tot pentru această moșie¹, și cerîndu-le și lor cărți și zapise ca să scoată pentru acia moșie, iar ei au scos o carte a răposatului Alixandru Vvd., întru care carte nu scrie di a[cel] hotar, și au scos și Istrati călugăru și cu Stanciu i cu frate-său Drăghici o foiță, întru care foiță veleat nu avea, nici iscăliți într'însa nu erau mărturii. Deci noi, văzînd cărțile de ocol acei moșii și cărțile dă judecată la mîna lui Dumitru Macoveiu vâtaf și a părtașilor lui, și cunoscîndu-le că sînt bune și adevărate, am dat și noi această carte a noastră dă judecată la mîna lui Dumitru Macoveiu și a părtașilor lui ot Star-Chiojdu, ca să-și stăpînească această moșie cu bună pace dă cătră Stoica i Dragomir dorobanții ot Bătrîni ș dă cătră Istrati călugăru și dă cătră Stanciul i frate-său Drăghici, după cum le scrie cărțile lor, pentru că s'au ales dreaptă moșie a lor. Aceasta scriem.

Iunie 25 dni 7251 [1743].

Pîrvul Cant[acuzino] biv Vel Sărdar	Panait Moruz biv Vel Cămăraș za ocne
Popa Mihai ot Văleni	ώ (sic) ἡγούμενος τοῦ Βαλλέν Ζαχαρίας
Crăciun ceauș ot Văleni	Dumitrașco ot tam
Tudor Bărua ot Drajnă	Radul ot tam
Costandin Posea ot Drajnă	Radul ot tam
Stan Pîntea ot tam	Neagoi ot tam
Radul Corni ot tam	Neagoi ot tam
Petru Comșii ot Ogradini ²	

¹ Ogretin.

Stanciul ot tam	Manta vătaf plain
Stan ot tam	Ion ot Rîncezi
Vîlcul ot Valea Plopilor	Dumitru ot tam
Vlad ot tam	Pîrvul ot Găgeasca
Neagoi ot Tirlești	Stan Turcu ot Vărbilău
Ion Grecu ot tam	Carp ot Văleni
Stan ot tam	

Documentul, în posesia mea, e interesant, în primul rînd, prin numărul mare de hotarnici judecătorești¹. În al doilea rînd, prin aceea că ni arată cum mărturia unui boier mare prețuia în astfel de împrejurări de judecată cît marturia mai multor boieri mici sau boierinași, în cazul nostru șase. Mărturiile boierilor Pîrvu Cantacuzino, biv Vel Sărdar, Panait Moruz, biv Vel Cămăraș la ocne, și a egumenului Zaharia sînt socotite egale cu mărturiile a 18 boierinași.

II

Semnele hotarului Craiovei pã care au luat bătrîni orașului trăisti cu pãmînt.

Mai 5, 1761.

Începutul hotarului domnesc: din hotarul prisăcii, din pîrvul din vale, moșia Zmărdăștețul a boierilor Fălcoeni, la Amieazăzi drumul Muntenilor pînă în hotarul Vîlcăneștilor, a sîntei mănăstiri Bocovățul, unde s'au făcut semn mchilă. De aci înainte se înjugă moșia domnească cu moșia moșnenilor Vălcănești și merge tot pã drumul Muntenilor pînă în groapa cu cerii, unde este mohilă. De aci înainte tot acel drum pînă la tufele curate, semn movilă. De acolo în gîrnița înfierată movilă, apoi la drumul săpat, la locul cu răchită în gura colnicului Prejbei, movilă mare semn. Valea seacă în jos spre Apus pînă la fîntina vătăfului, movilă; tot la Apus pînă la Popoviți, în marginea bălții Jitiianului, la plop, unde este movilă, și pînă în capul poenii Sirbilor, semn movilă; de acolo drept la plop, în marginea Jiului, din susul morii lui Chițoran; apoi Jiul în sus pînă în gura Hîrlăului în balta Bocovățului; pã gîrta Hîrlăului.

¹ Alte casuri cu numeroși boieri hotarnici la C. Giurescu. *Despre boieri*, București 1920, pp. 53-5.

În sus pînă la curătura băcanului; de aci pînă la colnic pînă în Jiu, Jiuul în sus pînă la moara Bibescului, în dreptul unui fag ce este în decindea peste Jiu. De aci înainte pe glod pînă în fîntîna cocnilor, unde să hotărăște cu moșiia Craioviței, a sfintei mîcăstiri Hurezul; apoi drept în gura văi Podbaniței; pînă la deal, pînă la mîgura cea mare, la cruci. Apoi cărările spre Amieazănoapte pînă în Valea Șarpelui; de acolo drept în gura Sasului, ce să hotărăște cu Șemnicul-de-jos, iar moșiia Fălcăenilor; de aci valea Sasului la deal pînă la vizuini; de la viezuini pînă la deal pînă la fîntîna Teișanilor, unde să hotărăște cu moșiia Foteștilor; apoi tot pînă la colnic pînă în lacul cel mare din Teișani, din jos de drumul Craiovei. Din lac pînă la dealul din sus de drum; de acolo scoboară la vale la drumul Muntenilor, unde s'au făcut movilă; apoi iar pînă la drumul Muntenilor pînă unde s'au făcut tot movilă, pînă iar în hotarul Zmărdăștețului, și acolo s'au închieiatu tot hotarul moșii Craiovei, după cum să arată mai sus.

Radu Socoteanu Stolnic
Oameni cei ce știu semnele
moșii Șemnicului
Mihai Hodoleanul ot Potba-
niță.

Stroe unchiiașul Podbăni-
ceanu ot mahalaoa Sfîntului
Gheorghe.

Nicola Polbăniceanu Bo-
soancă ot Florești.

Vladul unchiiașul Michiu ot
Michiu.

Fota Vlădăianul Vel Medel-
nicer.

(Bibl. Academiei Române), ms. 2112, f° 57 v—58¹.

C. C. Giur. scu

Un act botoșănean.

De la Vornicie către căpt. Ioniță Ananie, Dumitru Micrasa.
Fiindcă Catrina Odobășoi și cu răposata Despa sora Catrinii
aă ună locū în mahalaoa Sfântului Gheorghe, cari, după jaloba
ce aă datū către cinst. Divanū, aă făcutū cerire numita Catrina

¹ Documentul a fost resumat de A. Pessiaov, *Schițe din istoria Craiovei*, ed. II, Craiova 1914, p. 61 nota 1. La acest resumat trimite și D. D. Molescu, *Jurămîntul cu brazda în cap*, București 1922, p. 11, care-l citează pentru instituția de drept vechiu românesc ce cuprinde.

ca să i să dè carte de puplicare (*sic*) să-și vânzi parte spre plata datoriilor ce să află datoari, după cari ni săș scrie de cătră cinst. Divanū ca mai întâi să rânduimū să-I hotărăscă acestu locū și apoi să să dè la mezatū, dreptū aceia vaș rânduēști Vornicie ca să vă adunați la unū locū și să mergeți la numitu locū, undi veți strānge pe toți megieșiți cu scrisori ce vorū avè, cumū și Catrina să fie față cu scrisorile sale. Și, după cercetare ce veți faci prinū scrisori și după cumū vorū arātau scrisorile, să māsurați totū locu Catrinii și a surori-sa Despa de gorū ĩnpregiurū, apoi cātū locū va eși dreptū a lorū, să-lū faceți dreptū ĩnū doai, adică o parte Catrinii și o parte surori-să, răposatiți Despa. Și, după hotărătura ce veți faci, să dați mărturie hotarnică și la o parte și la alta, arātatoai ĩnū sumă de stānjāni de unde și pără undi cuprinți parte fiștecare.

Calimachū.

809, Iuli 24.

Cătră cinstita Vornicie,

Dinū poruncă dumn. rānduimū fiindū ca să mergemū la loculū Catrinii, soție săvārșitului Toaderū Odobași, care locū l-aū luatū ĩntru a sa stāpānire ĩmpreuna cu copii surorii sale săvārșitului Despa, după judecatā ē-aū avutū la cinstitulū Divanū, deci, mergāndū la fața locului, amū cerutū de la Catrina cu ce putere cere acelū locū, să-lū aibā ĩntru a sa stāpānire. Ia ne-aū arātātū o copie hotarnică dinū veletū 1793, Iuli 19, ĩntāritā cu pecete austriacāscă dinū Sučavā, și așa, după hotarnică ce s'aū văzutū la māna Catrinii ĩncepāndū cu māsura dinū tumuruculū lui Vartanū Antonașū alāturi cu drumulū ce disparte pi dinū dosū, ce ĩnū hotarnică să pomenește loculū dum. Banului Iordachi Cānānāū, și până ĩn drumulū ce desparte pĩntre Gheorghii Cāsapū, unde amū găsitū doižāci și doi stānjenī gospolū fața locului, lāsāndū și drumulū de trii stānjenī; de acolo purcegāndū cu māsura la vale alātore cu drumulū ce desparte pĩntre Gheorghii Casapu și până ĩnū locu lui Mihaī Treancu, ce l aū cumpāratū de la Lazoū Dobroiu, amū găsitū stānjenī triižāci și unul i polū, și de acolo purcegāndū cu māsura ĩnū susū, alātore cu fe[n]dulū locului Mihaī Tranculū i cu loculū lui Iacobū Mane ce-lū are cumpāratū de la Costāndinū zetū Chiriiacū și până ĩnū zaplazii lui Vā[r]tanū Antonașū, amū găsitū stānjenī doai-

zăci și patru i polă, măsură și parte, dină susă, dină gardu lui Iacobă Mane alătore cu zaplazi a lui Vărtană Antonașă, unde amă găsită doizăci și șapți i o palmă. Aăastă este toată măsură a totă trupulu loculu, apoi, vrândă a face în doi, i s'au venită fișticărué față câte unsprezeci stânjeni gospodă, iară dosulă câte doaisprezeci stânjeni, doai palme, iară lungulă câtă slujește lungulă loculu. Și, așa, fiindă amândoi părțile față și neînvoindu-să, cerândă altulă dină gosă, altulă dină susă, aflându-să și alți negustori la fața loculu, s'au găsită cu cale să arunce sorți și, arungândă sorți, au venită parte Catrină dină susă, alătore cu locu lui Vartană Antonașă, și mulțămindu-să amândoi părțile cu împărțală ă-amă făcută, nemaî rămânindă niciună cuvântă între dânși, i-amă dată și noi aăastă mărturie. Pentru care precină n'amă lipsită a înștiința pre cinstită Vornicie.

Ioniță Veșă Căpt., Dimitri Micresă, Ananie Calistă.

Publ. de N. Iorga

Două acte domnești; unul de la Matei Basarab, altul de la Constantin Brîncoveanu, publicate de T. G. Bulat.

I.

Milostiiu bojieiu Io Matei Basarabă Voevod i gospodâr, pișemă gospodstvami fie, Cotorogeo dan Cînești¹. Dau în stare Domnia Mea, în vreme ce vei vedea ceastă carte a Domniei Meale, și cu sluga Domniei Meale, po im—, iar tu să cauți să vii aici cât mai curînd, să stai de față cu Ișfan, înaintea Domniei Meale, pentru un pogon de vie ce zice Ișfan ca l-ai vîndut înfiu lui, iar apoi te-ai sculat de l-ai vîndut și boiarinulu Domniei Meale Simei Logof[ă]tu; iar, să nu vei vrea să vii de voie, să hie volnic Ișfan cu sluga Domniei Meale ce scrie mai sus să te aducă fără voia ta. Și de nimenea opreală sa n'aibă...

(Iscălitura domnească.)

(21 Februar 7143=1635.)

II.

Milostiiu bojieiu Io Costandin Basarabă Voevod i gospodâr vsoe zemle ugrovlahiscai, davat gospodstvami povelenie gos-

¹ Sat dispărut; era lângă Mănăstirea Vlcea.

podstvami credinciosului boiarinului Domnii Meale Ianache Văcărescul Vel Agă, și cu feciorii ce-i va da Dumnezeu, ca să-i fie lui una (?) moșia ce să chiamă Copusul, care o au cumpărat de la Matei, feciorul lui Nedelco Popescul, hotărîtă și înpietrită încă mai de nainte, și den moșia Rașilor stinjeni 300, ce au avut de zăstre de la soacra-sa jupăneasa Vlada, și stinjeni 37 care i-au cumpărat de la săteanii de acolo den Rași, den cîmp, den pădure, den apă, din siligtea satului, cu tot venitul de preste tot hotarul ce să va aleage. Pentru că aciastă moșie de la Copus si den Rași, ce au avut boiarinul Domnii Meale Ianache Vel Agă, de zeastre si de cumpărătoare, cum serie mai sus, fiind nealeasă si nehotărîtă de cătră moșia lui Panait Clucer si a frăține-său lui Lascar si a cumnatu-sa jupăneasa Milotina si de cătră moșia cumnată-său lui Barca, feciorul jup[ă]vesei Vladae, deci boi[ari]nului Domnii Meale, vrînd ca să-și hotarască moșia ce are dă zeastre și de cumpărătoare, de către Panait Cl[uce]rul si de către frate-său Lascar, cu cumnată-sa Milotina si de către cumnată-său Barca, au fost luat 12 boiari hotarnici, pre răvașele Domnii Meale, ca să-și aleagă si să-și hotarască moșia unii de cătră alții. Ce s'au fost strîns numai 6 boiari care i-au fost luat Panait Cl[uc]er cu frații lui, și au făcut acesti 6 boiari boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Aga nedreptate. Într'acea boiarinul Domnii Meale, văzînd că nu s'au fost strîns boiarii pre deplin și au făcut lui Panait Cl[uce]rul voe veghiată, au făcut jalbă la Domnia Mea pentru nedreptatea ce i s'au făcut. Deci Domnia Mea de iznoavă am trimis pe sluga Domnii Meale Tănasia biv Port. de au strîns pre acei 12 boiari cari scriu în răvașul Domnii Meale, anmme: Radul Spătarul Doicescul, i brat ego Udrea căp. Doicescul, i Barbul căpitanul ot Bogdănei, i Mirea căpitanul, i Dumitrașcu căpitanul, i Leca căpitanul, i Albul ot Ivănești, i Lazăr ot Glodeanu, i Vasilie ot Urziceani, i Drăghici sin Drăghiceanu..., i Șerbu ot Burănești, i — , de le-au luat seama pre amăruntul și le-au cetit toate cărțile de moșie și zapisele de cumpărătoare, cine ce au avut, și au ales moșia boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Agă ce să cheamă Copusul pre den sus, precum au fost aleasă, hotărîtă și înpietrită, — și pre lîngă această moșie au lipit și moșia de la Rași, ce are de zăstre de la soacra sa jupăneasa Vladae și ce au avut de cumpărătoare de la moșneani de acolo,

pre lingă moșia Copusul, pre den jos. Însă la trăsura de spre malul Ialomișii, den hotarul Copusului, până în moșia lui Panait Cluț., cu frații lui, stânjâni 337, și au pus piatră. Și a doua trăsura la mijlocul moșii den piatra Copusului în jos, până iar în moșia lui Panait Cluț., 318, unde au pus piatră. Și la a treia trăsura la capul moșii la cîmp, den piatra mănăstiri Căldărușani în jos până iar în moșia lui Panait Cluț. stînji 337, și iar au pus piatră. Iară lui Panait Cluț. și fraține-său lui Lascar, cu cumnata-sa Jupăneasa Milotina și cu vără-său Barca, au rămas să-și fie moșia lor unde au fost pren mijloc. Însă den piatra boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Aga cea de sus în jos, până în hotaru Rașciilor, care iaste iar a lui Vel Aga. Iară moșia boiarinului Domnii Meale ce se cheamă Rașciori cea den jos, care o au cumpărat de la Zota feciorul Fotini Căpitanul și de la Nistor cu frate-său Gav[rii], care iaste aleasă și hotărită și înpetrită d'innainte, însă den moșia Călugăra în jos până în moșia (*rupt*) Hurezii, să o fie și să o stăpînească boiarinul Domnii Meale Ianache Vel Agă, den hotar în hotar și den piatră [în] piatră, precum i-au tocmit și au i-au așezat acești 12 boiari, cum iaste mai sus zis. Precum am rînduit Domnia Mea și cartea acestor 12 boiari de alesul și hotăritul acestor moșii la mîna boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Agă.

Drept aceia și Domnia Mea încă am dat această carte a Domnii credinciosului boiarinului Domnii Meale Ianache Văcărescul Vel Agă, ca să aibă a țineare și a stăpînirea aceaste moșii de la Copus și cu partea lui de la Rași, ce are dă zeastre și de cumpărătoare, cum iaste mai sus zis, precum o au ales și o au hotărit acești 12 boiari de m[ai] sus, den hotar în hotar și den piatră în piatră, și moșia Rașciorii, care iaste pre den jos, den moșia Călugăra în jos, până în moșia ce să cheamă Hurezii, precum iaste aleasă și hotărită cu bună pace de cătră Panait Cl[u]cer și de cătră allalți cari scriu mai sus. să fie moșie stătătoare lui și feciorilor în veac. Iar Panait Cl[u]cer, cu frate-său Lascar și cu cumnată-sa Milotina, ei să-și fie partea lor de moșie pre mijloc, unde au ținut și până acum.

Și am întărit cartea aceasta cu tot sfatul credincioșii boiarii Domnii Meale : pan Cornea V. Ban, i pan Stroe V. Vornic, i pan Dinicu Rudeanul V. Logt., i pan Mihai Cantacuzino V. Spat., i pan Șerban V. Vistier, i pan Costandin V. Clucer, i pan Du-

mitrache V. Post., i pan Vergo V. Pah., i pan Radul Izvoranul V. Stolnic, i pan Șerban Cantacuzino V. Com., i pan Iorga V. Sluj., i pan Costandin Corbeanu V. Pit. Și ispravnic Toma Cantacuzino V. Log. Și s'au scris cartea aceasta în orașul Scaunului Domnii Meale în București într'al optulea an den Domnia Domnii Meale, de Isar logofețelul den București.

(Monogramă peste iscălitură.)

Iulie 3 dni, lt. 7204 (1696).

Primul la d. învățator Șerbănescu din Mănăstireni; al doilea în posesiunea mea.

CRONICĂ

O părere a lui Bismark în 1874 către romancierul ungar Jokai (*Ungarische Jahrbücher*, II, p. 156): «Fundarea de mici State naționale în Estul Europei e cu neputință; numai State istorice sînt cu putință». Mai departe: «Ocuparea Ardealului de Rusia sau cu ajutorul ei, de către oricine (*durch wen immer*), e o fabulă ridiculă». Viitorul Țar Alexandru al III-lea n'ar urmări-o.

*

Note despre alipirea Basarabiei în nl. de Ianuar al revistei bucureștene „Democrația“ și (de generalul Anastasiu) în *Straja* din Craiova.

*

O bibliografie ungurească pomenește aceste două lucrări: *Az erdelyi egyházmegye es a román imperium*, ed. a 2-a, Budapesta 1921 și *Az erdelyi történelmi egyházak és Románia*, Budapesta 1921, *A román irredentista mozgalmak története*, Budapesta 1920, *Transylvania under the rule of Roumania* (raportul comisiei unitare americane), Budapesta, 1921; Makoldey, *Pictures of Transylvania*, Budapesta 1920; Erdélyi (Lad.), *A székelyek eredete*, Brașov 1921.

*

Între broșurile filomagiare contra regimului românesc și acestea: *Struggle and trials of the magyar reformed Church in Transylvania under the Roumanian heel*, Budapesta 1921;

Jancsó Benedek, *Defensio nationis hungaricae, Recours en appel auprès du tribunal de l'opinion scientifique impartiale de l'humanité*, Budapesta 1920; Benedek (Elek), *Édes anyaföldem. Egy nép és egy ember története*, Budapesta 1920.

*

La lista noilor publicații: Karacsónyi, *Törtelmei jogunk házakterületi épséghez*, Budapesta 1921; Bourcart, *Les peuples des Balcons (La géographie, XXXV)*.

*

În *Moldova de la Nistru* (III, 8—9) se dă pecetea din 1803 a ținutului Sorocci, cu boursul, secerea și snopul; împrejur: Țănut Soroca * 1803 *.

*

† Dimitrie Onciul

Cu Dimitrie Onciul pleacă din mijlocul nostru, de sigur la o vîrstă cînd putea să mai aducă multe și însemnate servicii învățămîntului, inițiatorul însuși al studiilor critice de istoria Romînilor.

Începîndu-și lucrul într-o vreme cînd o școală învechită nu-și dădea osteneala de a strînge de aproape izvorul și nu-și impunea disciplina necesară pentru ca să nu întrecă rezultatele cercetării obiective, el a fost prin scrisul lui învățătorul la noi al doctrinei germane, cu toate însușirile ei, pe lîngă care sînt și neapărate defecte.

Ca profesor a fost același strict păzitor al unei doctrine severe, pe care a transmis-o cu autoritate elevilor săi.

În multe prilejuri cuvîntul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general.

Pretutîndeni unde, ca la Arhivele Statului și la Comisia Monumentelor Istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulositate care poate servi de model.

Cu aceste însușiri pozitive va rămînea el în amintirea elevilor săi și a opiniei publice, îndurerată azi și totdeauna recunoscătoare.

N. Iorga